

TALLINNA ÜLIKOOL
Balti filmi, meedia ja kunstide instituut

Anita Känd

**TELE- JA KIRJUTAVA AJAKIRJANDUSE ERIPÄRADE
VÕRDLUS HAAVATAVATE ALLIKATEGA SUHTLEMISEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: *Andres Kõnno,*
PhD

Tallinn 2024

AUTORIDEKLARATSIOON

Mina, Anita Känd

1. olen koostanud bakalaureusetöö/magistritöö iseseisvalt. Teiste autorite uurimistööd, olulised seisukohad kirjandusest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.
2. annan Tallinna Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Tele- ja kirjutava ajakirjanduse eripärade võrdlus haavatavate allikatega suhtlemisel”, mille juhendaja on Andres Kõnno,
 - 2.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu repositooriumis alates lõputöö positiivsele tulemusele hindamisest kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
 - 2.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu repositooriumis alates lõputöö positiivsele tulemusele hindamisest kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. olen teadlik, et punktis 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitset reguleerivatest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Töö autor: Anita Känd

(digitaalne) allkiri, 6.05.2024

Töö on kaitsmisele lubatud.

Juhendaja: Andres Kõnno, PhD

(digitaalne) allkiri, 6.05.2024

Kaitsmine toimub Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi bakalaureusetööde/magistritööde kaitsmiskomisjoni avalikul koosolekul.

SISUKORD

AUTORIDEKLARATSIOON	2
SISUKORD	3
RESÜMEE	4
ABSTRACT	5
SISSEJUHATUS	6
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	8
1.1. Ajakirjandus digiajastul	8
1.2. Haavatavus kui mõiste	9
1.2.1. Haavatavate allikate grupid	11
1.3. Regulatsioonid ja soovitused haavatavate allikatega suhtlemisel	13
1.3.1. Regulatsioonid ja soovitused Eestis	14
1.3.2. Regulatsioonid ja soovitused Euroopa Liidus	16
2. UURIMISKÜSIMUSED, MEETOD JA VALIM	17
2.1. Uurimisküsimused	17
2.2. Meetod ja valim	18
2.2.1. Valimi kirjeldus	19
3. TULEMUSTE TÕLGENDAMINE	20
3.1. Haavatavuse mõiste ajakirjanike jaoks	20
3.2. Ajakirjanike suhtlus allikatega	23
3.3. Allikakaitse digiajastul	25
3.4. Lisaküsimuste vastused	29
3.5. Haavatava allika lõpuni anonüümseks jäämine	32
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	34
4.1. Järeldused	34
4.2. Diskussioon	35
4.2.1. Haavatavuse printsiip	35
4.2.2. Muutused digiajastul	36
4.2.3. Ajakirjanike arvamused ja tunnetused	40
KOKKUVÕTE	43
VIITED	45
LISA 1. Bakalaureusetöö küsimustik	48
LISA 2. E-kiri intervjueeritavatele	50

RESÜMEE

Tallinna Ülikool	Balti filmi, meedia and kunstide instituut
Autor Anita Känd Pealkiri Tele- ja kirjutava ajakirjanduse eripärade võrdlus haavatavate allikatega suhtlemisel	
Õppekava Ajakirjandus	Tase Bakalaureusetöö
Kuu ja aasta Mai 2024	Lehekülgede arv 50
Kokkuvõte Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida, kuidas on muutunud digiajastul haavatavate allikate kaitse dünaamika teleajakirjanduses ja trükiajakirjanduses ja kas praeguses digitaliseerunud maailmas, kus kogu informatsioon inimeste kohta on kergesti leitav, on ajakirjanikul üldse võimalust oma allikaid lõpuni kaitsta. Töö eesmärgi saavutamiseks püstitati kolm uurimisküsimust, millele vastuste leidmiseks kasutati poolstruktureeritud süvaintervjuusi, mis viidi läbi viie Eesti tele- ja kirjutava meedia ajakirjanikuga, kes pidevalt oma töös puutuvad kokku haavatavate allikatega. Intervjuude käigus selgus, et haavatavate allikate kajastamisel on tele-ja trükimeedias erinevad aspektid ja põhimõtted. Ühtselt haavatavavuse printsiipe vaadata ei saa, vaid ajakirjanikel tuleb vaadelda iga lugu ja allikat eraldi. Analüüsi käigus leiti, et internet ja sotsiaalmeedia on märgatavalt mõjutanud allikate suhteid ajakirjanikega ja allikakaitset. Töö käigus selgus, et anonüümset haavatavat allikat ei ole tänapäeval võimalik lõpuni kaitsta, sest iga loo puhul saab juba lähi ringkond ikkagi aru, kellega on tegemist.	
Märksõnad Haavatavad allikad, allikakaitse digiajastul, ajakirjandus, teleajakirjandus, trükiajakirjandus	
Säilitamise koht Tallinna Ülikool, Balti filmi, meedia ja kunstide instituut	
Lisainformatsioon	

ABSTRACT

Tallinn University	Baltic Film, Media and Arts School
Author Anita Känd Heading Comparison of Vulnerable Source Interaction in Broadcast and Print Journalism	
Curriculum Journalism	Level Bachelor
Month and Year May 2024	Page Count 50
Abstract The aim of this bachelor's thesis was to explore how the dynamics of protecting vulnerable sources have changed in the digital age in television journalism and print journalism, and whether in today's digitized world, where all information about people is easily accessible, journalists have any chance of fully protecting their sources. To achieve the goal of the thesis, three research questions were formulated, and semi-structured in-depth interviews were conducted with five Estonian television and print media journalists who regularly deal with vulnerable sources in their work. During the interviews, it became apparent that there are different aspects and principles in the coverage of vulnerable sources in television and print media. Uniform principles of vulnerability cannot be applied; rather, journalists must consider each story and source individually. Through analysis, it was found that the internet and social media have significantly influenced the relationships between sources and journalists, as well as source protection. It emerged during the study that it is not possible to fully protect an anonymous vulnerable source today, as in each story, already the immediate circle still understands who is involved.	
Keywords Vulnerable sources, Source Protection in the Digital Age: Journalism, Television, and Print Media	
Place of Preservation Tallinna University, Baltic Film, Media and Arts School	
Additional information	

SISSEJUHATUS

Käesoleva uurimistöö teemaks on tele- ja kirjutava ajakirjanduse eripärade võrdlus haavatavate allikatega suhtlemisel.

Haavatavad allikad on ajakirjanduslike lugude osapooled, kel puuduvad ajakirjandusega suhtlemise kogemused või kes kuuluvad ühiskondlikult haavatavatesse inimgruppidesse, näiteks lapsed, vägivallaohvrid, haigusi põdevad inimesed. Nende puhul on tegemist inimestega, kes ei oska arvestada mistahes info avalikustamisega kaasnevate tagajärgedega. Selleks, et haavatavaid allikaid kaitsta, on loodud või järgitakse erinevaid eetika reegleid. Samuti on igal ajakirjanikul, kes haavatavate allikatega on kokku puutunud või nendega tegeleb, oma arusaam või viis nendega suhtlemiseks.

Tänapäeval, kus me elame maailmas, kus tehnoloogia areng on pidurdamatu ja kaugele arenenud, on oma identiteedi saladuses hoidmist ja anonüümsust raske säilitada. Igaüks saab meedias sõna sekka öelda ja oma arvamusi väljendada, kuid isegi kui seda tehakse anonüümselt, on seda võimalik igal ajal siiski mingite vahenditega kindlaks teha. Nii on ka ajakirjanikel oma allikaid tänapäeval palju raskem kaitsta kui seda on suudetud teha varasemalt, sest inimesi on praegu palju lihtsam üles leida ja nende isik kindlaks teha. Kui varasemalt nägid inimesed uudist, said vajaliku info teada, rääkisid omavahel ja läksid eluga edasi, siis tänapäeval juhtub tihti, et uudise ja sellega seotud allikate üle arutatakse veel edasi sotsiaalmeedias või uudisteportaalide kommentaariumites. Enamasti juhtub ka nii, et selle käigus tuleb näiteks ka välja uudises anonüümseks jääda soovinud allika nimi.

Selles uurimistöös on keskendutud just sellele, kuidas on muutunud digiajastul allikakaitse ja teavitustegevuse dünaamika võrreldes ajaga kui interneti osakaal ei olnud nii suur ja kuidas säilitada haavatava allika väärikus ja anonüümsus. Sellest tulenevalt on bakalaureusetöö eesmärgiks selgitada välja, kuidas kaitsevad ajakirjanikud, nii tele kui ka kirjutavad ajakirjanikud, haavatavatesse gruppidesse kuuluvaid allikaid ja kas praeguses digitaliseerunud maailmas, kus kogu informatsioon inimeste kohta on kergesti leitav, on ajakirjanikul üldse võimalust oma allikaid lõpuni kaitsta.

Minu teadmiste kohaselt pole seda teemat sellises fookuses Eestis varasemalt uuritud. See lisab minu tööle ka teatud lisaväärtuse. Põhjus, miks just sellise teema valisin ja miks see

teema on vajalik, on see, et teadustada kui oluline on tegelikult kaitsta haavatavaid allikaid ja saada ülevaade sellest, milliseid printsiipe ja meetodeid ajakirjanikud kasutavad, et selliste allikatega suhelda ja neid kaitsta.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Ajakirjanduslikes uudislugudes on alati olemas erinevad osapooled ja allikad, kes on loos esindatud. Vastavalt uudisloole on nendeks osapoolteks ja allikateks näiteks avaliku elu tegelased ehk poliitikud, teadlased, kuulsused ja muud avalikkusele teadaolevad ja avalikkuse ees pidevalt esinevad inimesed. Lisaks suulistele allikatele on kasutusel ka kirjalikud allikad, näiteks dokumendid. Kuid olulisteks allikateks on ka need inimesed, kes igapäevaselt ajakirjandusega ei suhtle. Nende allikate nimetus on “meediaga suhtlemisel kogenematud inimesed” ehk nende hulka kuuluvad ka lapsed, vägivalla ohvrid ja teised sarnased allikad, kelle puhul on vahel vaja ka nende identiteeti kaitsta, et lugu ilmuda saaks. Praegu, digiajastul, on inimeste kohta info leidmine ülimalt lihtne. Nende kaitseks on aga vaja mingeid kindlaid kriteeriume ja soovitusi.

Selles bakalaureusetöös ongi keskendutud just allikatele, kes ei suhtle igapäevaselt ajakirjandusega ja kes ei oska arvestada tagajärgedega, mida avalikkusesse sattumine kaasa võib tuua. Järgnevates peatükkides on välja toodud, milline on ajakirjandus digiajastul, mida tähendab haavatavus ja millised allikad võivad haavatavatesse gruppidesse kuuluda. Samuti tuuakse välja erinevad regulatsioonid ning soovitusel, kuidas haavatavaid allikaid kaitsta.

1.1. Ajakirjandus digiajastul

Varasema ajaga võrreldes on muutunud ajakirjanike töötempo. Samuti on muutunud ka avaldatava info hulk, ajakirjandusliku teabe kättesaadavus ja leitavus, on tekkinud ka uusi meetodeid teabe leidmiseks ja töötlemiseks.

Digipööre, mis algas 1990. aastate teisel poolel, on aastate jooksul muutnud kõigi infotöötlusega seotud valdkondade eetikat (Simm, 2023). Sellele lisaks on kerkinud mitmeid küsimusi ajakirjaniku ja sotsiaalmeedia kohta. Tekivad näiteks küsimused, kas professionaalne ajakirjanik võib kasutada sotsiaalmeedias avaldatut, kas ja millises rollis on ajakirjaniku osalemine maailmavaatelistes Facebooki gruppides moraalselt õigustatud ja palju muid selliseid. Identiteedi varjamise küsimus, seda petmise viisina, on muutunud jällegi aktuaalseks, aga seda uues kontekstis. Uued kommunikatsioonivahendid on tekitanud uusi võimalusi, seda ka autoritaarsetes riikides. Seetõttu võib mingisuguste

sotsiaalmeedia keskkondade kasutamise piiramine kaasa tuua kaasa ajakirjandusvabaduse piiramise (Simm, 2023).

Ühelt poolt on selline muutus avaldanud ajakirjanikele survet, aga samas on see loonud ka uusi võimalusi, kuidas täita ajakirjanduses oma professionaalset töökohust ehk avalikkuse informeerimise kohust (Simm, 2023).

1.2. Haavatavus kui mõiste

Mõiste "haavatav" ei ole ajakirjanduse igapäevases töös laialdaselt kasutusel. Enamasti kasutatakse igapäevaselt hoopis mõistet "nõrgem osapool" (Puhm, 2021). Kuid mõlema mõiste puhul jääb samaks see, et sellel on ajakirjanduses erinevates kontekstides erinevad tähendused. See võib viidata ajakirjaniku enda psühholoogilisele haavatavusele, kes dramaatilisi sündmusi kajastab, alates liiklusõnnetustest, mõrvapaigast looduskatastroofideni. Ajakirjanike enda poolt võib see tähendada ka seda, et ajakirjanikud on ise haavatavad ka nende suhtes, kes ajakirjanike üle võimu omavad, näiteks uudiste organisatsioonide juhid. Kuid haavatav olemine võib viidata ka ajakirjanduslike lugude osapoolte kohta. Siin bakalaureusetöös ongi keskendutud just nendele, ajakirjanduslike lugude osapooltele, keda saame defineerida sõnaga "haavatav allikas".

Haavatavate allikate puhul on tegemist ka tundlike teemade kajastamisega. See on valdkond, kus tuleb kaaluda väärtusvalikuid, aga ka teema ühiskondlikku ja kultuurilist konteksti. Kui rääkida näiteks laste seksuaalsest vägivallast, õnnetustest või kuritegudest, siis on need valdkonnad, kus on tegemist sündmustega, mida avalikkusel on õigus teada saada. Küll aga võib nendest rääkimine olla ühiskonnas tundlik või isegi tabu, mistõttu vajab osapooltega rääkimine moraalset tundlikkust ja empaatia rakendamist (Simm, 2023). Siinkohal kehtib tavaliselt reegel: arvesta asjaosaliste haavatavust, väldi haiget tegemist. Sellistel juhtudel peab arvestama ka sellega, milline mõju võib antud teema avalikkuse ette toomisel olla (Simm, 2023).

Ajakirjanik võib haavatavaid osapooli ära kasutada, esitades nende kohta valeinfot, ning neid sellise käitumisega häbistades või alandades. Sellisel juhul võib ajakirjanik tekitada loo osapooltele psühholoogilise trauma (Richards, 2009). Ajakirjanikel on selle üle suur

võim, kuidas nad osapooli loos esitavad ja millise mulje nad osapooltest jätavad. Oluline on välja tuua, et ajakirjandusel tuleb kaaluda, mis on või võib olla loo osapoolele kahjulik. Ajakirjanduslike osapooli kui indiviide tuleb kohelda ühtemoodi austusega ja lugupidamisega. Juhul kui allikaks on mõni avaliku elu tegelane, on tal ennast kaitsta palju lihtsam, kui allikal, kes on nõrgem või haavatav osapool (Richards, 2009). Kui tegemist on aga näiteks mõne puuetega inimese, töötu või taolise inimesega, on ta suure tõenäosusega ebasoodsamas olukorras ja haavatavas seisundis. Kuigi haavatavus ja nõrgema osapoole mõiste ei pruugi alati ühtida sellises olukorras inimestega, kuulub sinna kategooriasse siiski märkimisväärselt suur arv inimesi (Richards, 2009).

Kogenematute informatsiooniallikate (kuri)tarvitamine on enamasti kutse-eetiline küsimus, kus otsus langetatakse igal konkreetsel juhul eraldi. On olemas mõned printsiibid, mis on mitmete riikide ajakirjanike töö reeglites, kuid mida interpreteeritakse toimetuste ja ajakirjanike poolt väga erinevalt.

See mõte tuuakse välja raamatus “Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole”, kus tuuakse välja ka, et kogenematuteks informatsiooniallikateks võivad olla intervjuerimisega harjumatud inimesed, väheharitud inimesed, lapsed ning noorukid (Harro, 1996).

Seega võib arvata, et haavatavusel kui mõistel on erinev tähendus ka ajakirjanike enda seas, mis tähendab, et ühe ajakirjaniku jaoks võib “haavatavus” tähendada midagi muud kui teise ajakirjaniku jaoks. On ajakirjanikke, kes võtavad haavatavaid allikaid kui kõiki allika gruppe, keda on võimalik meedias negatiivselt mõjutada. Sellisel juhul võivad kuuluda sinna gruppi ka näiteks kurjategijad. Teisalt võivad ajakirjanikud kurjategijaid pidada ka hoopis avaliku elu tegelasteks, kellest võib kirjutada samamoodi, nagu teistest avalikkusele teada olevatest ja tuntud inimestest. Osad ajakirjanikud, peavad haavatavateks allikateks aga ainult tõesti väga spetsiifilisi allikaid, näiteks lapsed ja haigustega võitlevad inimesed, samuti ka kõiksugu vägivalla ohvrid ja teised ebasoodsas olukorras inimesed ja kogenematud inimesed, nagu on Harro (1996) oma raamatus välja toonud.

Tiit Hennoste kasutab oma raamatus mõistet „kaitsetud inimesed“, tuues näiteks välja lapsed, haiged, jne (Hennoste, 2001). Haavatavate allikate hulka saab nimetada ka tavalisi ja kaitsetuid inimesi. Külliki Kase meediaõpikus, mis on tehtud koostöös paljude meedia

eksperditega, nimetatakse kaitsetuteks inimesteks alaealisi, vanureid, puudega isikuid, töötuid või muud taolist. Üldjuhul tutvustatakse sellistele allikatele enne intervjuu algust intervjuu reegleid. Sellistel isikutel puuduvad varasemad kokkupuuted ajakirjandusega ning nad ei ole arvestanud tagajärgedega, mis info avalikustamise käigus võivad esineda (Kask, 2005).

Lisaks intervjuu reeglite tutvustamisele seletatakse sellistele allikatele ka rohkem, millised võivad olla info avalikustamise tagajärjed. Tihti peale ajakirjanikud mõtlevad ka rohkem läbi, kas haavatava allika kasutamine võib tema elu kuidagi mõjutada, ning arutavad seda ka allikaga endaga.

Käesolevas bakalaureusetöös on keskendunud haavatavatele kui ajakirjanduslike lugude osapooltele ehk allikatele. Edaspidiselt kasutataksegi mõistet haavatav allikas, et defineerida allikaid, kel puuduvad ajakirjandusega suhtlemise kogemused või kes kuuluvad ühiskondlikult haavatavatesse inimgruppidesse. Siinkohal peetakse haavatavateks allikateks ka näiteks pettuste ohvreid, vilepuhujaid, kurjategijaid ja muid allikaid, keda on võimalik kuidagi negatiivselt meedia poolt mõjutada.

1.2.1. Haavatavate allikate grupid

Haavatavate allikate grupe on palju ja siin bakalaureusetöös on keskendunud “haavatavale allikale” kui mõistele, mis kujutab endas kõiki võimalikke allikaid, kes võivad olla haavatavad. Sellisteks allikateks on näiteks eelpool mainitud lapsed, haiged, aga ka vähekindlustatud inimesed, “vilepuhujad”, mõnel juhul ka kriminaalid ja paljud teised. Selles peatükis tuuakse välja näited “haavatavate allikate” gruppidest.

Haavatavate allikate gruppi kuulub mõiste “meediaga suhtlemisel kogenematud inimesed” ehk inimesed, kes on sattunud meedia tähelepanu alla tahtmatult (ERR, 2019). Need on inimesed, kellele peab enne intervjuu alustamist selgitama, mis tagajärjed võivad avalikkusesse sattumisel olla (Azanda et al, kuupäev puudub). Sellised allikad võivad olla ka oma ala eksperdid, kellel aga meediaga suhtlemise teadmised puuduvad, sest meediaga suhtlemist ei ole võimalik õppida üleöö (Koppel, 2009). Sellisel juhul muutuvad aga kogenematus ja teadmatus inimese meedia suhtes kergesti haavatavaks.

Oma meediaõpikus toob Külliki Kase välja, et eriti kogenematud infoallikad on lapsed ja noorukid, sest neilt on nii kodu kui ka kooli kohta infot väga kerge välja meelitada. Enne nendega intervjuu alustamist tuleks küsida nõusolekut vanematelt ja õpetajatelt või toimub intervjuu lapsevanema või vastutava isiku juuresolekul. Küsimused, mida käsitlema hakatakse tuleks varasemalt teada anda. Selline kord on oluline just teleintervjuu puhul, sest sellisel juhul on intervjuueeritav ära tuntav ka ilma nime mainimata (Kask, 2005).

Samas on ka seisukohad, et lapsi kui allikaid peaks ajakirjanduses rohkem kajastama. Lapsi kiputakse liigselt kaitsma ja tihtipeale puudub arusaam laste kultuurilisest mitmekesisusest ja vanuserühma eripäradest. Samuti ei toetata alaealiste meedia vastutuse aspekte (Himma-Kadakas & Tenor, 2022). Oma uuringus toovad Himma-Kadakas ja Tenor (2022) välja, et arutelud alaealiste osalemise kohta meedias, võivad viia seaduste ja määruste muutmiseni, ning ümber kujundada ajakirjanike endi hoiakuid laste kui allikate kasutamise osas.

Kuritegude või õnnetuste ohvrid on samamoodi haavatavad allikad, olenemata kuriteost ja õnnetusest. Näiteks seksuaalse väärkohtlemise ohvrid. Selliste ohvrite identiteedi avaldamine võib paljastada ohvrite intiimsed kannatused, mis tihtipeale ka süvendavad väärkohtlemise põhjustatud jõuetuse ja alanduse tunnet. Samuti võib see kaasa tuua ohvrite häbimärgistamist ja isegi suurendada väärkohtlemist ka tulevikus (UNCG, 2016). Seega on oluline, et sellised allikad oleksid oma haavatavuses pigem anonüümsed, sest identiteedi varjamine kaitseb neid.

Haavatavate allikate hulka kuuluvad ka näiteks leinajad ehk inimesed, kes on kaotanud õnnetuses, kuriteos või muul taolisel viisil oma lähedase. Forsberg (2019) toob välja, et leinajad on haavatavad, sageli šokis ja mõnikord ka traumeeritud. Nad võivad olla nii soovimatud ja kartlikud või hoopis valmis ja innukad oma lugudest rääkima. Leinajatega tuleb hoolikalt tegeleda, sest nende puhul võivad ajakirjaniku küsimused taas aktiveerida leina või traumeerivate sündmuste valu (UNCG, 2016). Forsberg toob oma artiklis välja, et psühhiaatria ja psühholoogia teadlased kirjeldavad leinamist protsessina, kus esineb mitut etappi või faasi algsest šokist aktsepteerimise ja lõpuks ümberorienteerumiseni. Kaasaaegsemad uuringud väidavad, et kõik leinajad ei ole ühesugused ja ei läbi tingimata kõiki leinamise etappe, sest leinamine on individuaalne. Nii leina protsess kui ka lein võivad muutuda keeruliseks, kui lähedane on surnud dramaatilistes või vägivaldsetes

olukordades. Uuringud aga näitavad, et suurem osa ajakirjanduslikel eesmärkidel tehtavatest intervjuudest toimuvad esimesel surma järgsel perioodil ning ellujäänud sugulastel võib olla raske reportereid tõrjuda (Forsberg, 2019).

Haavatavate allikate hulka saab nimetada ka inimesi, kes jagavad ajakirjanikele delikaatset või seni avaldamata infot. Selliseid allikaid nimetatakse meedias tihti ka vilepuhujateks. Kui tavaliselt kardaksid sellised isikud meediasse sattumisega kaasnevaid tagajärgi, siis allikakaitse põhimõtte rakendamisel saaksid nad seda teha nii, et nad välja ei tule. Sellistel juhtudel on neile konfidentsiaalsus tagatud (Mikli, 2010).

Eelmainitud allikate gruppi kuuluvad ka haigusi põdevad inimesed, aga ka samuti puuetega inimesed ja vanemad või seniilsed inimesed.

1.3. Regulatsioonid ja soovitused haavatavate allikatega suhtlemisel

Eetilises kirjanduses on väärtused ja printsiibid sageli omavahel seotud ning mõnikord kasutatakse neid mõisteid osaliselt kattuvatena. Eetilises kirjanduses on väärtused abstraktsed moraalsed põhimõtted, millest tulenevad eetilised printsiibid ehk tegutsemispõhimõtted. Näiteks võib tõest tuletada lihtsa tegutsemispõhimõtte „räägi tõtt“, õiglusest saab tuletada põhimõtte „kaitse haavatavat“ ja väärkusest põhimõtte „kohtle inimest lugupidavalt“. Printsiipidest omakorda võib tuletada reegleid, mis on veelgi täpsemad ja konkreetsemad ning annavad spetsiifilise käitumisjuhise, mida rakendada igas olukorras. Oluline on kaalutleda erinevate printsiipide vahel, et teha eetilisi valikuid vastuolulistest olukordades (Simm, 2023).

Professionaalne ajakirjandus on suuremal osal loodud meediaorganisatsioonides ja seetõttu on ka ajakirjanduseetika koodeksid enamasti kokkulepped, mis on sõlmitud organisatsioonide vahel (Simm, 2023). Eetikakoodeksid koosnevadki erinevatest printsiipidest ja reeglitest, ning ongi just suurimad regulaatorid ajakirjanduses, nendest lähtuvalt ja neid järgides ajakirjanikud ka tegutsevad. Kuid tekib küsimus, kuidas tagada seda, et printsiipidest ka kinni peetakse? Sageli on ajakirjandus, seadustega reguleerimise vältimiseks, pidanud kujundama välja eneseregulatsiooni süsteemi. See näitab avalikkusele, et ajakirjandus suudab vabaduse kuritarvitamise eest end iseseisvalt kaitsta. Tänu sellele on demokraatlikes riikides 20. sajandi jooksul arenenud välja

pressinõukogude süsteem, mis koosneb ajakirjanikest, toimetajatest ja avalikkuse esindajatest erapooletu koguga, mis arutab ajakirjanduseetika rikkumist puudutavaid kaebusi (Simm, 2023).

Tagamaks vastutust meediaga seotud konfliktide ja probleemide erapooletul lahendamisel on loodud Ombudsmani ametikoht. Ombudsman võib täita ka lepitaja rolli, püüdes leida kompromisse, mis rahuldaks eri osapooli. See kontseptsioon sai alguse Rootsis ja on levinud teistesse lääne demokraatlikesse riikidesse, sageli toimetuse ombudsmani ametikoha loomise kaudu. Hollandi ajalehtede ombudsmanid täitsid erinevaid ülesandeid, sealhulgas suhtlemist lugejatega ning ajakirjanduse kvaliteedi ja eneserefleksiooni toetamist. Mõnedes riikides on ka riiklikud ombudsmanid. Eestis on näiteks Eesti Rahvusringhäälingus eetikanõunik, kelle ülesanded on sarnased ombudsmani omadega. Lisaks tegutsevad mitmesugused lugejate ja huvigruppide organisatsioonid ning meediakriitika erinevad vormid on olulised eneseregulatsiooni vahendid (Simm, 2023).

Siinkohal ongi välja toodud, millised on erinevad ajakirjanduse eetikaga ja põhimõtetega seotud regulatsioonid ja soovitused nii Eestis kui ka Euroopa Liidus üldiselt.

1.3.1. Regulatsioonid ja soovitused Eestis

Ajakirjanduse jaoks Eestis seadust, mis otseselt ajakirjandust reguleeriks, ei ole. Kindlad reeglid, kuidas ajakirjanik peaks käituma ja mis on talle lubatud ja mis ei ole, puuduvad. On siiski olemas normid, mida Eesti ajakirjanikud jälgivad, kuid mis on koondunud erinevatesse normidesse (Azanda et al., n.d.). Peamiseks ja põhiliseks aluseks on Eesti ajakirjanduses Eesti Vabariigi põhiseadus, aga ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta.

Eestis on kasutusel meedia iseregulatsioon. See tähendab, et meediaettevõtted on leppinud kokku Eesti ajakirjanduseetika koodeksis, mida kõik meediamajad Eestis jälgivad või vähemalt jälgima peaks. Eesti ajakirjanduseetika koodeksis on toodud välja üldised põhimõtted ja printsiibid, mida ajakirjandus jälgima peaks (Eetikakoodeks, kuupäev puudub). Meediaettevõtted on omavahel kokku leppinud ka hea tava lepped. Eesti Rahvusringhäälingu ajakirjanduse eneseregulatsiooni õigusakt on kõige mahukam. See on kajastatud Eesti Rahvusringhäälingu Heas Tavas. Eestis on samuti olemas ka Pressinõukogu, ajakirjanduse eneseregulatsiooni organ, mis pakub lugejatele, kuulajatele

ja vaatajatele võimaluse leida meediaga vastuollu sattunult kohtuväliseid lahendusi (Pressinõukogu, kuupäev puudub). Kui eetikakoodeksit on rikutud, saab Eestis pöörduda kas Pressinõukogu või kohtu poole. Ajakirjandusega seotud küsimustes on Eesti kohtute aluseks Eesti ajakirjanduseetika koodeks. Nagu eelnevalt ka välja on toodud, on Eesti Rahvusringhäälingus olemas eetikanõunik. Tema ülesanded on sarnased meedia Ombudsmanile, kes siis vastutab meediaga seotud konfliktide ja probleemide erapooletu lahendamise eest, ja kes sageli täidab ka osapoolte lepitaja rolli (Simm, 2023, 260).

Lisaks eetikakoodeksile on Eesti meedia majades ka enda asutusesisesed normid, mida sealsed ajakirjanikud järgivad. Tihti on ka ajakirjanikel endil mingid kindlad kriteeriumid ja printsiibid, mida nad järgivad, kui peavad tegelema haavatavate allikatega.

Suureks mõjutajaks ja regulaatoriks haavatava allikaga suhtlemisel ja avaldataval infol on Isikuandmete kaitse seadus. Selle seaduse eesmärk on isikuandmete töötlemisel füüsilise isiku põhiõiguste ja põhivabaduste kaitsmine kooskõlas avalike huvidega (Isikuandmete kaitse seadus, kuupäev puudub). Inimesel on õigus enda isikuandmete kaitsele ja privaatsusele, mida tasakaalustatakse koos teise põhiõigustega. Andmeid on võimalik avaldada nõusolekuta ainult sellisel juhul, kui selleks on avalik huvi ja see on ajakirjanduseetikaga kooskõlas, ega kahjusta liialt isiku õigusi. Suures osas annab kõrge avalik huvi laia otsustusvabaduse avalikku huvi puudutava teemaderingi määratlemisel. Kuid ei saa avaldada eraelust detaile, tuginedes avalikule huvile, kui tegelikult ei ole informatsioon avaliku huviga kuidagi seotud ning ei aita kuidagi kaasa ühiskondlikule debatile (Ajakirjandus, 2023). Seega peab ajakirjanik ja ajakirjandusväljaanne tõsiselt läbi mõtlema, kas eraelulist informatsiooni võib avaldada. Juhul kui allikas, olgu selleks tavaline allikas või haavatav allikas, on isikliku informatsiooni avaldamisega nõus, on vaja siiski läbi mõelda, kas info avalikustamine võib rikkuda ajakirjanduseetika reegleid ja Isikuandmete kaitse seadust.

Oluline on välja tuua, et tegelikult tahetakse luua ka Vilepuhuja seadust ehk Rikkumisest teavitaja kaitse seadus, mille eelnõu on juba olemas (Rikkumisest teavitaja kaitse seadus, kuupäev puudub). Selline seadus tagaks vilepuhuja konfidentsiaalsuse ja tema isik oleks kaitstud. Juhul kui allikaks on rikkumisest teavitaja, muudaks see seadus ka ajakirjanduslikus võtmes olukorra kergemaks, sest sellisel juhul puuduks olukord, kus

juhtum jõuaks kohtusse ja ajakirjanik peaks enda päästmiseks olema valiku ees, kas avaldada oma allikas või jätta tema isik anonüümseks ja ise vastutada.

1.3.2. Regulatsioonid ja soovitused Euroopa Liidus

Demokraatlikus ühiskonnas valitseb ajakirjandusvabadus, mis tähendab ka ajakirjandusvastutust (Hennoste, 2001). Ajakirjandusvabadus tähendab, et ajakirjandus võib käsitleda ühiskonna erinevaid teemasid ja jagada arvamusi ning informatsiooni, järgides siiski põhiseaduslikku korda. Sellisel juhul tähendab ajakirjandusvabadus ka seda, et allikate valik on vaba ja kui allikas ei soovi enda isikut avalikustada, siis on tal selleks täielik õigus.

Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et ajakirjandusvabaduse üks põhilisemaid tingimusi on ajakirjanduslike allikate kaitse. “Ilma sellise kaitseta võivad allikad takistada abistamast ajakirjandust avalikkuse teavitamisel avalikku huvi pakkuvates küsimustes. Selle tulemusena võib õõnestada ajakirjanduse elutähtsat avalikkuse valvekoera rolli ning kahjustada ajakirjanduse võimet pakkuda täpset ja usaldusväärset teavet” (Euroopa Komisjon, 2023). Sellele lisaks selgitas kohus, et põhjus on selles, et „allikate avaldamise korraldusel võib olla kahjulik mõju mitte ainult allikale, kelle isik võidakse paljastada, vaid ka ajalehele [...] ja avalikkusele, kellel on huvi anonüümsete allikate kaudu edastatava teabe vastu”.

2017. aastal UNESCO poolt välja antud digitaalajastu ajakirjandusliku allikakaitse ülemaailmses võrdlusuuringus toob Rootsi riikliku avalik-õigusliku raadio (SR - Sveriges Radio) uurimisüksuse direktor Fredrik Laurin välja, et peab allikakaitse digitaalse turvalisuse tulevikuks allikate treenimist ja varustamist, et ajakirjanikega turvaliselt ühendust võtta. Vastavalt sellele peavad ajakirjanikud olema teadlikud, millised tööriistad on saadaval, kasutades neid ise ja tutvustades selliste meetodite kasutust ka oma allikatele (Posetti, 2017).

Ühe allikakaitse soovitusena saab välja tuua ka Euroopa Nõukogu soovitus number 7, mille tähenduses on allikas iga isik, kes jagab ajakirjanikule informatsiooni. Seega on allikas oma tõlgenduselt siinkohal väga laialivalguv ja selleks saab arvestada ka haavatavat allikat. Soovitus nr 7 kohaselt tuleks kaitsta allika isiklikku informatsiooni, näiteks nime,

aadressi, aga ka häält ja teda kujutavaid pilte. Samuti ka allika poolt veel avaldamata informatsiooni, näiteks andmeid ja fakte, mis võiksid reeta allika identiteedi ja veel palju muud (Mikli, 2010).

Nii nagu ka Eestis, jälgitakse ka mujal riikides erinevaid seadusi, mis võivad mõjutada erinevate haavatavate allikate kaitsest. Kui haavatavateks allikateks on näiteks lapsed, siis nende puhul on üheks regulaatoriks igas riigis lastekaitseseadus ja tihtipeale ka Laste õiguste konventsioon (Himma-Kadakas & Tenor, 2022). Samuti jälgitakse selliseid seadustikke teiste allikate puhul.

2. UURIMISKÜSIMUSED, MEETOD JA VALIM

Selles peatükis tuuakse välja, millised on uurimisküsimused, ning seletatakse lahti, miks need on valitud. Samuti kirjeldatakse töös kasutatavat meetodikat ja kirjeldatakse ka valimit, ning jällegi tuuakse välja ka valik põhjendus.

2.1. Uurimisküsimused

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on selgitada välja, kuidas kaitsevad tele- ja kirjutava meedia ajakirjanikud haavatavatesse gruppidesse kuuluvaid allikaid ja saada teada, kas praeguses digitaliseerunud maailmas on võimalik ajakirjanikul oma allikat kaitsta nii, et tema identiteet välja ei tuleks. Minu eesmärgist tulenevalt on bakalaureusetöös kolm peamist uurimisküsimust, mis mind Eesti ajakirjanikega süvaintervjuusid tehes vastusteni võiksid viia:

- Kas haavatavus on kvaliteet, mida tele- ja trükimeedias kuidagi erinevalt käsitatakse või on see üks ja seesama?
- Kas internet ja sotsiaalmeedia on muutnud allikakaitse ja teavitustegevuse dünaamikat? Kuidas ajakirjanikud oma allikaid kaitsevad ja kuidas nad allikate kaitsele suhtuvad?
- Praegu digiajastul, kus kõik informatsioon on kättesaadav ja inimeste elu on järjest rohkem avalik, kas ajakirjanikul on üldse võimalik lõpuni oma allikat kaitsta/varjata?

2.2. Meetod ja valim

Bakalaureusetöös kasutati andmekogumismeetodiks poolstruktureeritud süvaintervjuusid. Intervjueeritavateks olid erinevad Eesti ajakirjanikud nii kirjutava meedia ajakirjanikud kui ka teleajakirjanikud. Poolstruktureeritud intervjuudes kasutatakse varem koostatud intervjuu kava, kuid intervjuu läbiviimisel on võimalik muuta küsimuste järjekorda ja võimalus küsida täpsustavaid küsimusi (Tartu Ülikool, 2014).

Käesolevas töös kasutatakse süvaintervjuu vormi, sest see annab parema ülevaate, millised on Eesti ajakirjanike praktikad haavatavate allikatega suhtlemiseks. Intervjuud viidi läbi Eesti juhtivate ajakirjanikega, kes on oma töös palju just haavatavate allikatega praktiseerinud ja nendega palju suhelnud. Intervjuud viidi läbi Mihkel Kärmas, Kristjan Väli, Kärt Anveltiga ja veel kahe ajakirjanikuga, kes soovisid jääda anonüümseks. Kirjutavateks ajakirjanikeks olid Kristjan Väli ja kaks anonüümset allikat (edaspidi anonüümne ajakirjanik 1 ja anonüümne ajakirjanik 2), ning teleajakirjanikud on Mihkel Kärmas ja Kärt Anvelt. Saab välja tuua, et Anvelt kuulub tegelikult mõlemasse suunda. Oluline on ka välja tuua, et kõik ajakirjanikud, tegelevad erinevatesse gruppidesse kuuluvate haavatavate allikatega. Mõned neist on praktikas kokku puutunud ka mistahes haavatavasse gruppi kuuluvate allikatega.

Intervjuu küsimused on jagatud temaatilisteks plokkideks. Nii aitab igale uurimisküsimusele vastuseid leida üks vastavat teemat käsitlev küsimuste plokk koos intervjuu ajal tekkivate lisaküsimustega. Autorina toon välja, et antud töös on kaks uurimisküsimust, mis kuuluvad ühte ja samasse teemaplokki. Samuti aitab intervjuu temaatilisteks plokkideks jagamine panna küsimused ja küsimuste teema ka kindlatesse raamidesse, ning aitab ka vastuste saamisel ühele teemale punkti panna ja sujuvalt teisele teemale üle minna.

Intervjuud alustati sissejuhatavate küsimustega, samuti ka vestlusega aru saamaks, mida nii ajakirjanik kui ka töö autor haavatavate allikate all mõtlesid. Kuid täpsustati ka üle, kuidas intervjueeritav ajakirjanik haavatavust mõistab.

2.2.1. Valimi kirjeldus

Käesoleva bakalaureusetöö raames viidi läbi viis intervjuud Eesti ajakirjanikega. Intervjueeritavate leidmiseks kasutati mitte-tõenäosuslikku eesmärgipärast valimit. See tähendab, et vastavalt sellele, mis on töö teema, valiti välja ideaalsed küsitletavad, kes sobisid valimisse. Ideaalsete küsitletavate peamiseks kriteeriumiks oli see, et nad oleks tegelenud oma töös mistahes erinevate haavatavate allikate gruppidega. Samuti, et nad töötaksid kas teleajakirjanduses või kirjutavas ajakirjanduses. Välistati raadioajakirjanikud, sest nemad nii tihedalt haavatavate allikatega seotud ei ole.

Intervjueeritavateks olid erinevad Eesti ajakirjanikud nii kirjutava meedia ajakirjanikud kui ka teleajakirjanikud. Poolstruktureeritud intervjuudes kasutatakse varem koostatud intervjuu kava, kuid intervjuu läbiviimisel on võimalik muuta küsimuste järjekorda ja võimalus küsida täpsustavaid küsimusi (Tartu Ülikool, 2014).

Valim koosneb viiest Eesti ajakirjanikust, kellest kaks töötab või on töödanud ja tegelenud ka teleajakirjandusega, ning ülejäänud töötavad kirjutavas ajakirjanduses. Valimit moodustamisel lähtuti sellest, et intervjueeritavad ajakirjanikud oleksid suuresti kokku puutunud oma töös erinevate haavatavate allikatega. Olgu nendeks siis kas vilepuhujad, erinevad ohvrid, lapsed või muud haavatavatesse kategooriatesse kuuluvad allikad.

Valimit koostamisel võeti arvesse eelnimetatud kriteerium. Kõiki Eesti ajakirjanikke, kes haavatavatega on kokku puutunud valimisse ei kaasatud, sest minu hinnangul on Eesti ajakirjandusmaastikul ka neid ajakirjanikke, kes haavatavaid allikaid piisavalt ei kaitse või neisse lugupidamisega ei suhtu. Seetõttu jäeti sellised ajakirjanikud ka valimist välja.

Ajakirjanikega, kes bakalaureusetöö kriteeriumitele vastasid, võeti ühendust meiliaadressite kaudu. Meiliaadressid leiti veebist, kas siis toimetuste kontaktide alt või mujalt kontakte otsides. Ajakirjanikele saadetud kirjas selgitati ajakirjanikele, mis on töö teema ja eesmärk, lühidalt kirjeldati, mida soovitakse küsida. Lisaks küsiti meilis ka ajakirjanike nõusolekut intervjuus osalemiseks ja vastavalt nõusolekule ka seda, milline on intervjueeritava eelistatud keskkond ja aeg, kus intervjuud läbi viia. Oluline on välja tuua, et mõned ajakirjanikud, kes olid valimis ja kellele meil saadeti, vastasid eitavalt või ei

vastanud üldse. Seega oli lõplik valik suuresti sõltuv sellest, kes olid intervjuus nõus osalema.

Intervjuud toimusid vastavalt ajakirjanikele sobivates keskkondades ja aegadel. Ajakirjanikega viidi intervjuud läbi 2024. aasta veebruarist aprillini. Viiest intervjuust kolm viidi läbi intervjuueeritava ajakirjanikuga kokku saades ja kaks viidi läbi Zoomis. Intervjuu kava ja küsimusi ajakirjanikele ei edastatud, sest sooviti, et vastus oleks võimalikult autentne ja autor ei soovinud, et intervjuueeritavad saaksid vastused ette valmis mõelda.

Intervjuude vastused koondati lõpuks ühte suurde tabelisse, mis aitas vastuseid üldistada ja siduda. Samuti saab sellise meetodiga välja tuua olulisi lähtekohti ja märksõnu, ning see aitab ka kaasa oluliste mõttekohtade leidmisele vastustest.

3. TULEMUSTE TÕLGENDAMINE

Selle bakalaureusetöö eesmärk on saada ülevaade kuidas kaitsevad tele- ja kirjutavad ajakirjanikud haavatavatesse gruppidesse kuuluvaid allikaid ja kas praeguses digitaliseerunud maailmas, kus kogu informatsioon inimeste kohta on kergesti leitav, on ajakirjanikul üldse võimalus oma allikaid lõpuni kaitsta. Selles peatükis on selgitatud, millised on intervjuude käigus saadud uurimistulemused. Analüüsitakse ajakirjanikelt saadud vastuseid, et saada arusaam sellest, mida need esindavad või milliseid järeldusi saab neist teha.

3.1. Haavatavuse mõiste ajakirjanike jaoks

Selles alapeatükis tuuakse välja vastused, mis kuulusid intervjuu sissejuhatavasse teemaplokki. Enne bakalaureusetöö teemakohaseid küsimusi, oli vaja välja selgitada, keda peavad intervjuueeritavad ajakirjanikud haavatavateks allikates ja missugused on tavalised teemad, mida selliste allikatega kajastatakse. Sissejuhatavas plokis taheti selgeks saada ka see, kas ajakirjanikud tunnetavad ka mingeid muutusi allikatega suhtlemise osas, võrreldes ajaga kui nad alles erialast tööd alustasid.

Nii tele- kui ka kirjutavate ajakirjanike vastused siinkohal varieerusid ja mõningatel juhtudel, ei olnud ka konkreetset vastust. Toodi välja, et igapäevaselt mõistega haavatav allikas ei tegeleta, vaid iga juhtumit vaadatakse eraldi. Iga juhtumi puhul ajakirjanikud eelkõige mõtlevad läbi, milline on allikas, kindlat raamistikku sellise allika puhul ei ole. Toodi välja ka see, et haavatavus on see, kui allika kajastamine võib tema elu kuidagi mõjutada. Näiteks tõi Mihkel Kärmas välja, et eelnevalt selgitatakse inimestele tagajärgi, mida avalikkusesse sattumine kaasa võib tuua. Kristjan Väli tõi välja, et igapäevaselt on selline allikas pigem keegi inimlikumalt nõrgem osapool.

Siiski peeti haavatavaks allikaks peamiselt raskeid ja keerulises olukorras olevaid allikaid. Kõige enam peeti haavatavaks allikaks ohverid, näiteks õnnetuse ja kuriteo ohvreid ehk vägistamisohvreid, lähisuhtevägivalla ohvreid, samuti ka alaealisi ning inimesi, kes oma tervises seisundist tulenevalt ei suuda mõista tagajärgi. Anonüümne ajakirjanik 2 tõi välja, et tema mõistab haavatavust nii nagu argi keeles seda võimalik mõista on.

Anonüümne ajakirjanik 2: *“See tähendab, et talle on võimalik teha midagi halba või kellelgi võiks olla soovi talle teha halba või võib juhtuda, et temaga juhtub midagi halba. Seetõttu ta aga vajab ka kaitset.”*

Kärt Anvelt tõi välja, et tema jaoks on haavatavaks allikaks ka meditsiinilised andmed, mis ei tohiks ajakirjandusse sattuda. Anonüümne ajakirjanik 1 tõi välja, et haavatav allikas on ka kogenematu allikas. Samuti tõi ta välja, et ta on rääkinud ühe filosoofia õppejõuga, kes pidas haavatavaks allikaks ka näiteks kurjategijat, aga samas võib ajakirjanduseetika järgi kurjategija olla teatud juhtudel hoopis avaliku elu tegelane.

Haavatavate allikatega seotud lugude kajastamise puhul tõid ajakirjanikud ühtselt jällegi välja, et selliseid allikaid kajastada, on vaja palju läbi mõelda. Iga lugu või juhtumit vaadatakse eraldi üle. Kajastamisel on väga erinevad reeglid ja aspektid. Anonüümne ajakirjanik 1 tõi välja, et näiteks lastega räägitakse üldjuhul lapsevanema või hooldaja juuresolekul. Kärmas tõi välja, et iga juhtumi puhul vaadeldakse seda eraldi. Selle üle arutatakse, vaieldakse, kontrollitakse ning püütakse seda ülekaalukat avalikku huvi siis sisustada ja selgitada.

Ajakirjanikud tõid ka välja, et selliste allikatega lugusi kajastades on oluline kaitsta selle haavatava allika persooni, et ta ei oleks tuvastatav. Oma vastuses tõi Anonüümne ajakirjanik 2 välja, et kui tegemist on näiteks krimilooga, kus on ohver, siis loos juhitakse tähelepanu sellele pahateole ja sellisel juhul on loos suurem roll just sellel, kes teo toime pani. Kärt Anvelt tõi ka välja, et selliseid lugusid kajastades peaks sulgema ka internetikommentaariid.

Sissejuhatuse plokis oli oluline ka teada saada, kas intervjuueeritavad tunnetavad ajakirjanduses allikaga suhtlemisel mingeid muutusi. Seda selle aja jooksul, kui nemad alles erialast tööd alustasid ja praeguse ajaga võrreldes. Seda küsiti, et mõista, milline on ajakirjanike enda tunnetus allikaga suhtlemise muutuste osas.

Anonüümne ajakirjanik 1 tõi välja, et tõusnud on üldine teadlikkus, sest iga lugu on õpetanud. Ta tõi näiteks, et kui rääkida ohvritest kui haavatavatest allikatest, siis teab ta palju rohkem sellest, kuidas vältida taas ohvri ohvristamist. Anonüümne ajakirjanik 2 tõi esile, et peamiselt on muutunud meetodid, mida haavatavate allikate puhul tuleb kasutada. Lisaks tõi ta välja, et allikad on muutunud tajutavalt pelglikumaks, sest on mõistetud, et kõik jääb tänapäeval internetti ja meediasse alles. Kristjan Väli tõi aga välja, et kõik on jäänud pigem samaks, sest ajakirjanduse eetilised normatiivid on ikkagi jäänud samaks. Oluline on see, kuidas ajakirjanik haavatavat allikat defineerib ja iga lugu tuleb eraldi läbi mõelda ja analüüsida.

Teleajakirjanikud tõid välja kirjutavate ajakirjanikega sarnased muutused.

Mihkel Kärmas: *“/.../ üleüldse meie ühiskond on hästi palju muutunud, et igasugused tõekspidamised ja tunnetus on 30 aasta jooksul muutunud ehk et ühiskond on muutunud palju, ütleme euroopalikumaks või põhjamaisemaks. /.../ üheksakümnendatel võis täitsa rahulikult. Pandi, ma ei tea, maha lastud inimese pilt ajalehte, aga tänapäeval, Eestis seda keskeltläbi ei tehta. Loomulikult taaskord on mingi kriitiline aeg, me näeme sõja ohvreid ja nii edasi, et ka see nagu muutub või siis teine näide, et kuidas tõekspidamised muutuvad, on see, et kas on okei enesetappudest rääkida või ei ole okei enesetappudest rääkida, ja see on teinud 180 kraadise pöörde vahepeal.”*

Samuti tõi ta välja, et ajakirjanike ja haavatavate allikate suhteid on mõjutanud ka sotsiaalmeedia ja internet, mis on toonud palju väljakutseid. Silma peab hoidma peal ka kommentaariumites ja vajadusel reageerima. Kärt Anvelt tõi samamoodi välja, et muutunud on haavatavale allikale lähenemine. Selle koha pealt on nii ajakirjandus kui ka tema ajakirjanikuna arenenud. Tänapäeval kaitstakse haavatava allika identiteeti rohkem, vajadusel muutes näiteks allika elukohta, nimesid, vanuseid, vahel ka rahvust.

3.2. Ajakirjanike suhtlus allikatega

Selles alapeatükis keskendutakse esimese teemaploki küsimuste vastustele ehk sellele, milline on ajakirjanike suhtlus allikaga. Siinkohal toovad ajakirjanikud välja, lähtudes oma kogemustele ja praktikatele, kuidas on suhtlus allikatega muutunud ja nende käsitus ajakirjanduslikes lugudes muutunud, seda eriti praegusel digiajastul, kus auditoorium on tugevasti lugudesse kaasatud. Samuti tuuakse välja, millised on suhtlemise viisid, ning milline on usaldus ajakirjanike ja allikate vahel.

Platvormid ja suhtluskanalid, mida teleajakirjanikud ja kirjutavad ajakirjanikud kasutavad, et allikatega ühendust võtta on tihtipeale samad. Täheledatakse näost näkku kohtumisi ja põhiliselt on helistamine peamiseks viisiks. Tänapäeval eelistavad allikad ka videovestlusi. Kuid on mingid osapooled või allikad, kelle puhul helistamine ei toimi. Sellised allikad on näiteks politsei ja prokuratuur, kellelt saab infot läbi kirjaliku päringu. Kristjan Väli tõi ka välja, et helistamine on inimlikum, sest ametlik e-kiri ajakirjaniku poolt võib tunduda ründav. Anonüümne ajakirjanik 2 tõi välja, et mingite allikate puhul on isegi meilitsi loogilisem suhelda.

Haavatavate allikate puhul oleneb suuresti, milliste haavatavuse astmes allikatega on tegemist. Ajakirjanikud toovad välja, et enamasti toimuvad haavatavate allikatega kohtumised päriselt kokku saades. Inimesega otse suhtlemist pidasid ajakirjanikud empaatiliseks ja inimlikumaks, sest siis on ka inimeste emotsioonid, nii ajakirjaniku kui ka allika, rohkem arusaadavad ja nähtavad. Anonüümne ajakirjanik 1 viitas, et eraldi platvorme ta ei kasuta, oluline on inimesega päriselt kohtuda, nii et keegi seda pealt kuulata ei saa. Sellistel juhtudel ei tee ta intervjuusid Zoomis ega meili teel. Kohtumise kokkuleppimine käib sellisel juhul, kas läbi helistamise või sõnumi vahendusel.

Haavatavate allikate puhul on suur rõhk ka tausta selgitamisel, nendega tuleb olla kannatlikum. Suhtlus käib läbi tavaliste kanalite, kuid siis saadetakse lugu ka ülevaatamiseks.

Anonüümne ajakirjanik 2 tõi oma vastuses välja, et on haavatavad allikad, näiteks mõne riigi dissidendid, kelle puhul tuleb turvalisuse kaalutlustel kokku leppida suisa mingisugune krüpteeritud viis suhtlemiseks.

Anonüümne ajakirjanik 2: *“Krüpteeritud tähendab siis seda, et mitte Facebookis, Messengeris ei suhtle, vaid sul on eraldi programm, mis talletab vestluse vaid sinu ja tema vahel, ei lähe kuhugi serverisse vaid see jääb ainult sinu ja tema vahele.”*

Mõlemad teleajakirjanikud, nii Kärmas kui ka Anvelt, tõid haavatava allikana välja ka vilepuhujad, kes on riiklikult haavatavad allikad. Sellised allikad on õrnas delikaatses olukorras ja nende suhtlus ajakirjanikuga võib saatuslikuks saada. Siinkohal tõid nad välja, et sellisel juhul kasutatakse samuti krüpteeritud sidet. Kärt Anvelt tõi välja, et sellistel juhtudel kasutatakse rakendusi WhatsApp ja FaceTime, mida eelistavad paljud, ning toimuvad näost-näku kohtumised. Mõlemad ajakirjanikud tõid ka näiteks, et selliste allikate puhul kasutatakse ka Signal rakendust.

Lisaks platvormidele, mida ajakirjanikud kasutavad, oli selles teemaplokis ka oluliseks küsimuseks see, kas auditooriumi kaasatus tänapäeva ajakirjanduses on haavatavaid allikaid mõjutanud ja kas see mõjutab ka kuidagi nende kuvandit. Seda pidasid aga ajakirjanikud üksmeelselt kurjajuureks, mis tugevasti mõjutab seda, kui valmis on allikad ajakirjanikega rääkima.

Kõik ajakirjanikud tõid välja, et allikate identiteeti on vaja teatud juhtudel kaitsa. Rõhutati, et on vaja mõelda läbi, kuidas allikaid kajastada ja millisesse fookusesse panna. Nenditi, et tihtipeale inimesed kardavad ajakirjandusse pöörduda, sest kardetakse kommentaare artiklite juures ja sotsiaalmeedias. See võib vähendada nende usaldust ja soovi ajakirjandusega suhelda. Isegi kui allikas esineb loos anonüümselt on suur oht, et teda hakatakse püüdma tuvastada või asutakse teda halvustama.

Anonüümne allikas 1 viitas, et inimese valmidust ajakirjanduses esineda mõjutab ka see, et lood ja inimesed püsivad pildis palju kauem kui minevikus. Siis ilmus lugu paberlehes, see

loeti läbi ja seejärel unustati. Allika puhul on oluline jääda anonüümseks ja olla võimalikult peidetud. Kärt Anvelt tõi välja, et on küll üksikud julged, kes oma loo ja nimega avalikkuse ette tulevad, kuid pigem on reegliks, et sellistel juhtudel pannakse internetikommentaari kinni.

Oluliseks küsimuseks allikaga suhtlemise teema plokis oli ka usalduse küsimus. Nii usaldus ajakirjaniku vastu kui ka usaldus allika vastu. Samuti oli oluline teada saada, kas allikat tuleb ka loo jaoks avada. Selle puhul tõi ajakirjanikud välja, et allika avamine sõltub ajakirjanikust enesest ja sellest, kui hästi allikas ajakirjanikku teab. Enamus ajakirjanikke tõi ka välja, et usaldus nende vastu on üldiselt hea. Oli üks ajakirjanik, kes tõi välja, et allikale on oma usaldusväärsust tihti vaja tõestada.

Mõlemad, tele- ja kirjutavad ajakirjanikud, tõi oma vastustes välja, et valdav osa energiast läheb sellele, et nad tuleksid üldse rääkima. Oluline on saada allikaga kokku, arutada lugu ja vahel ka kõike muud, mis võib samuti kontakti saavutada ja usaldust ehitada. Vahel on Anonüümse ajakirjaniku 2 arvates õige ja samuti ka loomulik, et allikad umbusku tunnevad, sest on ajakirjanikke, kes allikaid vahel ka kuritarvitavad.

Tähtis osa on ka vastupidisel aspektil ehk ajakirjaniku usaldusel allika vastu. Siinkohal tõi ajakirjanikud välja, et vahel tekib usaldamatus oma allika või potentsiaalse allika vastu. Nenditi, et kui informatsiooni kontrollides tõendeid või allika loole kinnitust ei leita, siis lugu ei tehta. Mihkel Kärmas tõi välja, et pole just palju elukutseid, kus valetatakse rohkem kui ajakirjanikule, sest kui loos on näiteks kaks osapoolt siis sageli võidakse aimata kumb osapool valetab, aga ajakirjanike kohus on see siiski antud loos edastada,

Anonüümne ajakirjanik 2 tõi välja, et ajakirjaniku usaldus allika vastu on isegi olulisem, sest on vaja kindlaks teha kas tegemist on tõega. Ta nentis, et täpselt sama jutt võib kahe erineva allika suus olla hoopis erineva väärtusega. Oluline on, et allikas ei kasutaks ajakirjanikku ära selleks, et näiteks konkurendile halba teha või kellegile ära teha.

3.3. Allikakaitse digiajastul

Selles peatükis tuuakse välja vastused, mis puudutavad teist teemaplokki ehk allikakaitset digiajastul. Siinkohal keskendutakse sellele, kuidas on muutunud allikakaitse ja

haavatavate allikate valmisolek infot jagada, ning kuidas kaitsta allika väärikust. Üheks oluliseks aspektiks on ka väljakutsed allika kaitsmisel. Samuti tuuakse välja, millised on tänapäeval, kui kõik informatsioon on kergesti leitav, suhted vilepuhujate ja ajakirjanike vahel.

Nii teleajakirjanikud kui ka kirjutavad ajakirjanikud tõid välja, et internet ja sotsiaalmeedia on mõjutanud allikakaitset. Siinkohal tõid ajakirjanikud välja, et on erinevaid olukordi. Nii anonüümne ajakirjanik 1 kui ka teised nentisid, et vahel on allikad, kes soovivad tulla välja oma nimega. Kuid seda erinevatel turvalisuse kaalutlustel siiski ei tehta, näiteks meediaväljaanne leiab, et see ei ole õige. Anvelt tõi näiteks välja, et internetis võib lugu hakata elama täiesti oma elu.

Kärt Anvelt: *“/.../ sa oled inimest anonüümselt kaitsnud, oma toimetuse veebi küljelt kommentaarid kinni pannud, aga see, mis toimub internetis, seal ei saa midagi teha.”*

Teleajakirjanikud tõid siinkohal välja, et oluline on välja selgitada, milles seisneb selliste lugude puhul ülekaalukas avalik huvi. Suur osa kaitsest on inimestele selgitamine, et tele ei ole õige koht kuhu probleemiga pöörduda. Seega on kõige suurem allikakaitse see, et lugu ei tule. Kui tegemist on eriti tundliku teemaga, siis arutatakse pikalt ja põhjalikult, milliseid ja kui palju detaile saab avaldada. Mõnikord ka segatakse detaile, et ei oleks tuvastatav, kellega on tegemist.

Mihkel Kärmas: *“/.../ täitsa äärmuslikel juhtudel, seda on küll päris harva, kasutame näiteks näitlejaid mingisuguste tunnistuste ettekandmisel. Seda tuleb tõesti harva, see on ikkagi juba väga päris äärmuslik.”*

Samuti selgitatakse allikatele, kuidas käib anonümiseerimine ja mida see tähendab. Oluline on, et võõrad inimesed ei tunneks allikat ära. Aga absoluutset garantiid, et keegi allikat ära ei tunne, seda ei saa anda, sest inimesed, kes seda lugu teavad, need saavad ikka aru.

Toodi välja, et kaitset mõjutab suuresti tõsiasi, et kõik talletub internetti. Kui varasemalt, paberlehel piirdus artikkel 24 tunnise tsükliga ja olid toimetuse filtrid vahel, siis tänapäeval peab tugevalt läbi mõtlema, mida avaldada, sest see võib juba väljaspool meediaväljaannet ringelda ja igauks saab kommenteerida mida iganes. Ajakirjanikul endal

tuleb palju rohkem läbi kaaluda ja mõnikord peabki allikat kaitsma isegi siis, kui ta ise oleks nõus olema oma nimega ja avalikult rääkima.

Anonüümne ajakirjanik 2: “/.../ tänapäeval, mida tuleb arvestada, et kuidas isegi kui sa jätab inimese anonüümseks, siis kommentaariumis on inimesed, kes jagavad selle inimese nime. Inimesed on võimelised detailide järgi üles otsima selle inimese, ehk sa pead mõtlema kõikide detailide peale, mis võiksid teha inimese tuvastatavaks, ise neid läbi guugeldama näiteks.”

Samaks on aga ajakirjanike meelest jäänud allikakaitse põhimõte ise, ehk kui sa juba kaitses allikat, et siis sa ei anna kellelegi välja. Ajakirjanikud tõid välja, et allikakaitstes põhiline punkt on sellel, et allikaga räägitakse ja arutatakse lugu läbi.

Ajakirjanikud tõid kõik välja, et internetis elavad need lood edasi ja see tugevasti mõjutab allikate valmisolekut oma lugu jagada. Mõjutatud on ka ajakirjanike ja allikate vahelised suhted. Anonüümne allikas 1 tõi välja, et digitehnoloogia areng ei ole olemuslikult eriti ajakirjanike haavatavate allikate suhet mõjutanud. Ometi tõdes ta, et ühest küljest on ajakirjanik allikale rohkem kättesaadav, lihtsam on ühendust võtta.

Probleemiks siinkohal on aga ajakirjanduse imiteerimine. Oluline on suuta tõestada, et tegemist on ajakirjandusega, et näiteks anonüümse väite taga on mõni päris allikas. See tunnetuslikult on mõjutanud allikate suhteid ajakirjanikega ja tahet oma lugu jagada.

Anonüümne ajakirjanik 2: “/.../ iga ajakirjaniku esimene eesmärk on saada endale allikad, kes räägivad oma nime ja näoga. See on kõige tugevam allikas, sest tänapäeval internetis, kus oli väga palju disinfot, on väga palju žanreid, mis imiteerivad ajakirjandust ja mõtlevad oma allikaid näiteks välja. Väga tavaline on tänaval levitada valeinformatsiooni, nii et kirjutatakse artikkel, mõeldakse seal kõik välja /.../”

Teiseks probleemiks ajakirjanduses praegusel ajal, kus auditoorium on tihedalt kaasatud, on see, et tihtipeale tekib ohvri vastu kiusu kampaania või laim, mida nimetatakse taasohvristamiseks. Teema võib hakata elama oma elu, mis on tegelikult väljaspool ajakirjanduse võimu seda kuidagi hallata.

Selle kõigega on seotud ka allika väärkuse kaitse ehk see, et kui allikas on langenud näiteks pettuse ohvriks, siis teda ei saaks näiteks kommentaariumites halvustada või rumalaks tembeldada.

Ajakirjanikud tõid välja, et selliste lugude puhul tahab allikas ise lugu avalikkusele tuua, kuid sellisel juhul on oluline, et ajakirjanik jällegi räägiks allikaga läbi ja selgitaks tagajärgi. Vahel tekib ajakirjanikel küsimus, kas sellised lood peaksid jõudma avalikkuse ette ja milline on see kasu, mida see lugu tuua võib. Loo tegemine on õigustatud, kui see toob ühiskondlikult hiljem kasu.

Anonüümne ajakirjanik 2 selgitas, et mõnikord on väärkuse kaitsmine ka see, kui juhid loos ise tähelepanu sellele, et allikal on vigu. Niimoodi on võimalik ennetada kriitikat, mis võib allikale osaks tulla.

Anonüümne ajakirjanik 2: “/.../ kui su allikas on näiteks endine kriminaal ja sa tead, et see elevand on toas, et siis sa lihtsalt ise adresseerid seda enne, kui see avalikkus hakkab selle ümber midagi keerutama /..”

Ajakirjanikud tõid välja, et sellised lood on hästi juhtumipõhised. Iga epistel sõltub palju sellest, kas seal loos on näiteks lapsed või haiged inimesed, siis on künnis kõrgem, aga kui näiteks tegemist meesterahvaga, kes rumala peaga midagi tegi, on ta mõneti siiski ise süüdi. Selliste lugude puhul on siiski välistatud tema nime avalikkuse ette toomine, et kaitsta tema väärkust ja mitte teda avalikult halvustada. Ei ole vahet, kas avaldatud on vaid tema eesnimi, sest see lugu kuidagi ei mõjuta.

Lisaks haavatavatele allikatele ja inimeste väärkuse kaitsmisele, on oluline kaitsta ka vilepuhujaid. Vilepuhujate näol on enamasti tegemist allikatega, kes tihtipeale tulevad ajakirjanduse ette mingisuguse olulise informatsiooniga või teatavad rikkumisest. Seega on neid tihtipeale vaja ka tugevamalt kaitsta, kui teisi haavatavaid allikaid, sest neid võib avalikusesse sattumine tugevalt mõjutada. Siinkohal aga erinevad teleajakirjanike ja kirjutavate ajakirjanike arvamused.

Kirjutavad ajakirjanikud tõid välja, et digiajastu vilepuhujate kaitset mõjutanud ei ole. Oluline on kindlaks teha vilepuhujate antud informatsioon, aga seda peab sellisel juhul

allikaga kooskõlastama, sest see võib viia vilepuhuja tuvastamiseni. Siiski kirjutavate ajakirjanike arvates on võimalik kaitsta vilepuhuja identiteeti ja teda saladuses hoida.

Anonüümne ajakirjanik 2: *“/.../ teatud tehnoloogilised arengud on hoopis parandanud seda allika suhtlust ja võimalusi allikaga ühendust võtta ja hoida. /.../, et selle juures kõik muu on muutunud: kuidas sa selle allikaga suhtled, mida see allikas soovib, ei soovi, kuidas sa saad seda allikat kaitsta.”*

Teleajakirjanikud nii positiivsed vilepuhujate anonüümseks jäämisel ei olnud. Nad tõid välja, et kogemuslikult nii Eestis kui ka välismaal, on enamus vilepuhujaid siiski välja tulnud, nad identifitseeritakse. Esiteks tuleb nende identiteet juba selle pärast välja, et tavaliselt räägivad nad mingisugustest nii spetsiifilistest rikkumistest, et see kahtluseluste ring on juba väga väike. Teiseks on vilepuhujad tihtipeale tulnud ise oma nimega välja.

Kärt Anvelt: *“/.../ kui sa oled vilepuhuja ja sa valid selle anonüümse tee, et siis loomulikult me teeme kõik, mis võimalik, et teda kaitsta ja eks sellepärast kaitstakse kuni kohtuni välja, et me ei avalda oma allikaid.”*

Selliset allikate puhul võib ju allika anonüümseks jätta, kuid lõpuks tuleb ta siiski välja. Samuti pole ka nemad kaitstud netikommentaaride eest. Vahel on ka väga äärmuslikke juhtumeid, kus võetakse kasutusel ka äärmuslikke abinõusid, et isikut varjata, näiteks ei anta olulisi dokumente ajakirjanikule otse, vaid jäetakse kuskile, kuhu ta peab siis ise järgi minema.

3.4. Lisaküsimuste vastused

Selles alapeatükis keskendutakse intervjuu lisaküsimuste vastustele. Esimese lisainfona oli soov teada saada, kuidas erineb intervjuueritud ajakirjanike enda arvates haavatavate allikate käsitus teles ja kirjutavas ajakirjanduses. Saab öelda, et teataval määral erinesid ajakirjanike vastused üksteisest.

Anonüümne ajakirjanik 1 tõi välja, et kirjutavas ajakirjanduses võib täielikult anonümiseeritud allikas mõjuda vähem autentse ja usutavana. Teles on aga nii, et need

inimesed on ära varjatud, nende hääl ja nimi on muudetud, aga nad tuuakse vaatajani ikkagi usutavalt.

Anonüümne ajakirjanik 1: *“Aga kirjutavas, see sõltub jälle ka sellest, et kas siis on võimalik avada mingeid muid detaile selle inimese kohta kui sul ei ole tema nägu ja pilt. /.../ võib-olla saad siis kirjeldada mingit situatsiooni. Ja Neid situatsioone saab kirjeldada nii, et inimene ei ole äratuntav.”*

Teise kahe kirjutava ajakirjaniku arvamus jäi veidi erinevaks. Kristjan Väli arvates allika anonüümsust teleajakirjandus ja kirjutav ajakirjandus väga ei mõjuta. Ta tõi välja, et teles on vaja reaalselt inimene rääkima saada, kirjutavas meedias seda vaja ei ole, aga see otseselt allika anonüümsust ei mõjuta. See-eest arvas anonüümne ajakirjanik 2, et kirjutavas meedias jääb lugu igaveseks alles, teles see lugu aga ajalukku ei talletu. Samas on probleem see, et järjest rohkem peljatakse avalikkuse tähelepanu. Samuti on teles palju keerulisem näiteks dokumente kirjeldada.

Teleajakirjanikud, nii Kärmas kui ka Anvelt, arvasid, et teleajakirjanike töö haavatavate allikatega on palju raskem kui kirjutavate ajakirjanike. Teles on oluline näidata pilti ja heli, seetõttu on vaja ka allikatega tihti läbi arutada, milleks nad tihtipeale valmis peavad olema.

Mihkel Kärmas: *“/.../ on üksjagu inimesi, kellele pakub hasartselt huvi, kui on mingisugune selline anonüümne esineja, et siis hakata otsima nendest lugudest vihjeid /.../. Nad võtavad need lood lahti, stoppavad, suurendavad mingeid kaadreid, keeravad sealt kontrasti, et seda nägu näha.”*

Kärt Anvelt tõi välja, et kirjutavas ajakirjanduses võib kasutada varjunime ja kasutada mingit pilti, mis ei viita kuidagi allikale. Teles peab inimene tulema aga kaamera ette, saab küll hägustada nende nägu, panna vari peale, muuta häält, aga siiski võivad mõned detailid või liigutused äratundmist põhjustada.

Lisaküsimustega tahtsin saada ka teada, kas ajakirjanikel on eraldi mingeid kriteeriume haavatava allikaga suhtlemiseks või kas nad tunnetavad mingeid väljakutseid allika kaitse osas. Siinkohal olid jällegi ajakirjanike vastused varieeruvad.

Ajakirjanikud tõi välja, et tegelikult kriteeriumid lepitakse ikkagi toimetusega kokku või on need juba varasemalt paika pandud ja jällegi tuleb iga loo juures need ka läbi mõelda. Anonüümne allikas 1 tõi välja, et allikaga suhtlemisel on oluline, et allikale ei tehtaks halba või midagi, mille tõttu võib pärast loo rääkimist tema elu kuidagi halveneda. Ka Kristjan Väli tõi välja, et häid lugusid tuleb teha nii, et ajakirjanik kaitseb neid osapooli ja neid allikaid, kes vajavad kaitset. Tema toob samuti välja, et head lugu saab ka kellelegi liiga tegemata.

Anonüümne allikas 2 tõi välja, et üheks väljakutseks allika kaitsmise osas on juriidiline pool. Ajakirjanik võib sattuda olukorda, kus ta peab oma allikat kaitsma juriidiliste tagajärgede eest. Kui ajakirjanik saab vastaseks mõne mõjuka inimese, võib ta hakata allika avaldamist juriidiliselt välja pressima.

Anonüümne allikas 2: “././ ta paneb su sellisesse olukorda, kus sa pead oma allika siis välja tooma, /.../, et sul võib üks hetk tekkida valik, kus sind kaevatakse kohtusse näiteks selle tõttu, mis allikas väidab. Aga kui sa annad allika välja, siis võib-olla kaevatakse hoopis allikas kohtusse.”

Teleajakirjanikud otsesid väljakutseid ega kriteeriume välja ei toonud. Pigem on jällegi see, et iga juhtumit tuleb vaadata eraldi ja kui on lubatud allikale anonüümsust, siis peab ka seda nii palju tagama, kui on ajakirjaniku võimuses. Mihkel Kärmas nentis, et ajakirjanikud saavad töötada ainult tõendite ja tunnistajatega. Kui neid ei ole, siis lugu puudub. Samuti tõi ta välja, et ajakirjanikuna peab olema läbipaistev, aus ja kedagi ei tohi kuritarvitada.

Mihkel Kärmas: “././ me püüame inimestega suhelda, nii nagu me ise tahaksime, et meiega suheldakse, et olla nendega ausad, läbipaistvad ja seda enam, et meil on ju hiljem igasugune tõendamise kohus ././.”

Viimase lisaküsimused oli soov teada saada, kas intervjuueeritavad tunnevad, et ajakirjanduses kasutatakse liiga palju anonüümseid allikaid. Oluline oli saada arusaam, kas anonüümsus võib mõjutada ka ajakirjanduse usaldust ja mida intervjuueeritavad sellest arvavad.

Siinkohal tõid ajakirjanikud välja, et nende hinnangul kasutatakse tänapäeval väga palju anonüümseid allikaid. Ühtepidi on see mugav, kuid nii on raske eristada, kas tegemist on tõese looga või mitte. Samuti peavad ajakirjanikud kaitsma oma allikaid ja on õige anonüümsust kasutada. Aga kuna palju on ajakirjanduse imiteerimist, siis on väga raske vahet teha, mis on ajakirjandus ja mis ei ole. Kuidagi peab mõista andma, et tegemist on päris ikkagi päris ajakirjandusega, hoolimata sellest, et allikas ei ole loos tuvastatav. Samuti mõõndi, et liigne anonüümsete allikate kasutus tekitab auditooriumis küsimusi, kas loo sisu ikka õige on.

3.5. Haavatava allika lõpuni anonüümseks jäämine

Selles alapeatükis keskendutakse töö kõige olulisemale punktile. Siinkohal tuuakse välja ajakirjanike vastused küsimusele, kas tänapäeval on ajakirjanikul oma allikat lõpuni kaitsta nii, et tema identiteet välja ei tuleks. Selles punktis erinesid ajakirjanike vastused veidi.

Nii tele- kui ka kirjutavad ajakirjanikud tõid välja, et allikate identiteeti on võimalik saladuses hoida, kuid see oleneb suuresti sellest, kelle ees kaitsta. Ainult üks ajakirjanik kirjutavast meediast tõi välja, et allikat saab kaitsta ka nii, et lähituttavad aru ei saaks.

Anonüümne ajakirjanik tõi välja, et allikaga lepitakse kokku ja mõeldakse läbi need detailid, mis võiksid teda tuvastada. Kuid siiski ei saa välistada võimalust, et keegi kunagi isegi tutvuskonnas ei arva ära. Kristjan Väli tõi samuti välja, et tegelikult ei saa lubada, et allikas lõpuni anonüümseks jääb. Ajakirjanik saab küll omalt poolt kõik anda, aga inimestel on mingisugused detailid ja eripärad, mis võidakse siiski ära tunda ja see on paratamatu.

Teleajakirjanikud tõid samuti välja, et see oleneb kelle jaoks anonüümseks jäädakse. Kui rääkida laiade vaatajahulkde mõttes, siis on võimalik lõpuni anonüümseks jääda, kuni selleni välja, et näiteks inimene on andnud oma tunnistuse kirjalikult ja näitleja kannab selle ette. Kõigi eelduste kohaselt see inimene ise ja võib-olla mõni tema lähedane saavad aru, kellest räägitakse.

Mihkel Kärmas: *“Kui me räägime nüüd sellisest olukorrast, et on näiteks mingi vilepuhuja, kes kannab ette mingisugusest rikkumisest ja tema jääks anonüümseks,*

jällegi sõltub asjaoludest. Kui ././ see rikkumine on selline, et kus olid kaks inimest juures, ././ vastaspool saab automaatselt aru.”

Kärt Anvelt tõi aga välja, et tema on suutnud oma allikaid kaitsta, kuid tõdeb, et internetiajastul on see lõpuks suhteliselt võimatu. Seda juba seetõttu, et kommentaariumites arutatakse igasuguste teooriate üle ja paraku on kellelgi ikka õige teooria. Seega ajakirjanikud enam oma allikaid internetiajastul kaitsta ei saa.

Ainuke, kes arvas, et anonüümseid allikaid saab siiski lõpuni kaitsta, oli anonüümne allikas 2. Siinkohal ta aga tõdes, et sellega antakse ära loo ja allika usutavust. Sellisel juhul on seda usutavalt teha väga keeruline.

Anonüümne allikas 2: “/.../ sa justkui peaksid siis hästi vähe selle inimese kohta avama nii, et ta ei oleks tuvastatav, et isegi tema lähedal olevad inimesed ei saa näiteks aru, kes ta on ja mis ta on läbi elanud.”

Samuti toob ta välja, et anonüümse allika kaitsmine on tõesti keeruline ja mõnikord on oma nimega olemine just suurem kaitse, sest sellisel juhul teavad kõik, kes allikas on. Sellisel juhul saab ajakirjanduses hiljem avalikult välja tuua, et keegi üritab allikat kahjustada. Seega on sellise tasakaalu leidmine raske, sest kui inimene muutub liiga anonüümseks, siis puudub usutavus. Kui aga teha allikas veidi usutavamaks, muutub ta kohe oma lähi ringkonnale siiski äratuntavaks. Isegi anonüümsus ei ole tingimata anonüümsus.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

4.1. Järeldused

Selles peatükis tuuakse uurimisküsimuste põhjal välja põhilised uurimistulemused. Tulemuste põhjal tehakse järeldused.

Kas haavatavus on kvaliteet, mida tele-ja trükimeedias kuidagi erinevalt käsitatakse või on see üks ja seesama?

Järeldus: haavatavust kui mõistet ajakirjanikud oma igapäevases töös ei kasuta ja kindlat raamistikku nende puhul ei ole. Nii tele- kui ka trükimeedias mõeldakse iga juhtum eraldi läbi.

Siinkohal saab tuua välja, et tele-ja trükimeedias ei erine haavatavus kui kvaliteet. Haavatavusel kui mõistel ei ole küll igapäevases töös suurt osakaalu, kuid siiski peavad kõik ajakirjanikud haavatavaid allikaid ühtselt näiteks lasteks, terviseprobleemidega inimesteks ja ka erinevate kuritegude või õnnetuste ohvriteks. Samuti toodi välja, et haavatavateks allikateks on vilepuhujad ja meditsiinilised andmed, aga teatud juhtudel ka kurjategijad. Haavatavate allikate kajastamisel on samuti tele-ja trükimeedias erinevad aspektid ja põhimõtted. Seega ühtselt haavatavaid vaadata ei saa, kuid siinkohal ei ole samuti märgata ka suurt erinevust tele-ja trükiajakirjanduses.

Kas internet ja sotsiaalmeedia on muutnud allikakaitse ja teavitustegevuse dünaamikat? Kuidas ajakirjanikud oma allikaid kaitsevad ja kuidas nad allikate kaitsele suhtuvad?

Järeldus: internet ja sotsiaalmeedia on märgatavalt mõjutanud allikate valmisolekut oma lugusid rääkida. Samuti on varasema ajaga võrreldes muutunud ka allika kaitsmise printsiip, sest tänapäeval on auditoorium suuresti kaasatud ja tänu sellele on ka vaja allikaid rohkem kaitsta.

See, kuidas haavatavaid allikaid kaitstakse ja kuidas nende kaitsele suhtutakse on erinev võrreldes ajaga, kui interneti osakaal nii suur ei olnud. Tänapäeval on palju seda, et allikaid tuleb kaitsta artiklite kommentaariumite eest ja mujal sotsiaalmeedias. Tihti peale

peab neid kaitsma ka taasohvristamise eest. Jällegi on vaja ka vaadata iga juhtumit eraldi. Lisaks on tänapäeval olulisel kohal ka selgitustöö, mida ajakirjanikud peavad tegema, et panna oma allikaid arvestama ka võimalike tagajärgedega.

Praegu digiajastul, kus kõik informatsioon on kättesaadav ja inimeste elu on järjest rohkem avalik, kas ajakirjanikul on üldse võimalik lõpuni oma allikat kaitsta/varjata?

Järeldus: haavatava allikat ei ole tänapäeval võimalik lõpuni kaitsta, sest iga loo puhul saab lähiringkond enamasti ikkagi aru, kellega on tegemist.

Nii tele- kui ka kirjutavad ajakirjanikud tõid välja, et allikate identiteeti on võimalik saladuses hoida, kuid tunnistavad, et see oleneb suuresti sellest, kelle ees kaitsta. Kui tegemist on laiade vaatajahulkdega, siis on võimalik lõpuni anonüümseks jätta. Allikaga lepatakse kokku ja mõeldakse läbi need detailid, mis võiksid teda tuvastada. Üks ajakirjanik arvas, et allikat on võimalik lõpuni anonümiseerida, kuid tõdes, et sellega antakse ära loo ja allika usutavust. Samuti nentis ta, et anonüümse allika kaitsmine on tõesti keeruline ja mõnikord on oma nimega olemine just suurem kaitse, sest sellisel juhul teavad kõik, kes see allikas on ja ei pea muretsema, et keegi võiks hakata arutama ja allikat informatsiooni jagamise pärast kahjustama.

4.2. Diskussioon

Selle bakalaureusetöö raames uuriti ja võrreldi tele- ja trükimeedia ajakirjanikel igapäevast praktikat haavatavate allikatega suhtlemisel ja nende kaitsmisel. Töö käigus seati eesmärgiks saada teada, kas see käsitlus ka omavahel kuidagi erineb ja samas kas on üldse ajakirjanike arvates võimalik oma anonüümset allikat niimoodi kaitsta, et tema isik välja ei tule. Selleks tehti intervjuud 5 Eesti ajakirjanikuga nii tele- kui ka trükimeediast.

4.2.1. Haavatavuse printsiip

Selleks, et üldse rääkida haavatavatest allikatest, oli vaja saada arusaam sellest, keda ajakirjanikud üldse haavatavaks allikaks peavad ja kuidas nad haavatavust mõtestavad.

Tuli välja, et ajakirjanikud küll enamasti peavad haavatavateks allikateks mingeid kindlaid inimesi, näiteks ohvrid, lapsed, inimesed, kellel esinevad haigused (nii puuetega inimesed kui ka raskelt haiged) ja ka vilepuhujad. Ometi töid ajakirjanikud välja ka vastuseid, mis üksteisest erinesid. Näiteks haavatavad allikad kui meditsiinilised dokumendid, dissidendid, meediaga suhtlemisel kogenematud ja ka kurjategijad. Saab tuua välja, et haavatavusel ei ole ühtset reeglit ajakirjanduses ja paljuski sõltub nende kajastamine ajakirjanikust ja toimetusest. Enamasti on ka kasutusel hoopis sõna nõrgem osapool.

Teooria osas toodi välja, et võib eeldada, et haavatavusel kui mõistel on ajakirjanike seas erinev tähendus. Intervjuude käigus saadud tulemuste põhjal leidis see väide tugevat kinnitust. Siinkohal saab öelda, et nagu teooriaosas välja toodult olid haavatavateks allikateks lapsed, haiged inimesed, siis nii oli ka ajakirjanikega. Küll aga erinesid haavatavad allikad selle poolest, et kui teoorias sai välja toodud ka näiteks kodutud, väheharitud ja töötud, siis ajakirjanikud neid siiski ei nimetanud. Ajakirjanikud rõhutasid peamiselt haavatavatele allikatele kui ohvritele, enamjaolt kuritegude ohvritele. Kuigi haavatavate allikate gruppide juures oli toodud välja, et ka ohvrid on haavatavad allikad, siis mõiste defineerimise osas, ohvritel kui haavatavatel allikatel nii suurt rõhku ei olnud.

4.2.2. Muutused digiajastul

Uueks informatsiooniks oli siinkohal intervjuudes digiajastu muutuste väljaselgitamine. Kui teooriaosas oli rõhk sellel, et digipööre on kaasa toonud uusi meetodeid teabe leidmiseks ja töötlemiseks, siis ajakirjanikud rõhutasid pigem auditooriumi kaasatuse muutust.

Ajakirjanike vastused muutuste kohta ajakirjanduses olid suuremas osas sarnased. Suurimateks muutusteks ajakirjanduses on see, et auditoorium on palju rohkem kaasatud kui varasemalt. Peamiselt on muutunud meetodid ja kajastus, sest auditooriumi kaasatus on toonud kaasa allika identiteedi suurema kaitse.

Allikaga suhtlemise osas suuri muutusi ajakirjanikel ei olnud. Ei saa öelda, et kirjutavad ajakirjanikud teeksid midagi teistmoodi kui teleajakirjanikud ja vastupidi. Allikatega võetakse ühendust samu meetodeid kasutades ja peamiselt eelistatakse helistamist ning

näost näkku kohtumisi. Haavatavate allikate puhul on see, et nendega eelistatakse füüsilist kohtumist ja kui tegemist on haavatava allikaga, kes on näiteks mõne riigi dissident, siis lepatakse vajadusel kokku ka lausa mingid krüpteeritud viisid suhtlemiseks.

Ajakirjanike käest küsiti ka seda, kas auditooriumi kaasatus tänapäeva ajakirjanduses on haavatavaid allikaid ja nende kuvandit kuidagi mõjutanud. Selles osas olid ajakirjanikud üksmeelel, et see on üheks kurjajuureks. Tänapäeval on väga oluline kaitsta allikate identiteeti. Võib öelda, et kui ajakirjanikel on allikateks haavatavad ja anonüümseks jääda soovivad isikud, tuleb neil tõsiselt läbi mõelda, kuidas neid allikaid kajastada ja millisesse fookusesse panna. Nii tele- kui ka trükimeedia ajakirjanikud tõid välja, et internetis kirjutavate kommentaaride tõttu ei julge allikad ajakirjanikega suhelda, sest isegi kui nad jäävad anonüümseks, hakatakse kommentaariumites ja sotsiaalmeedias neid halvustama või isegi tuvastama. Mõju avaldab ka see, et lood ja allikad püsivad kauem pildis kui varasemalt.

Saab välja tuua, et põhimõtte “kaitse haavatavat” järgi, mille Kadri Simm (2023) esile toob, lähtutakse ka ajakirjanduses väga palju. Käitumisjuhised, kuidas allikaid käsitleda, kaalutakse erinevate printsiipide vahel, et teha õiged eetilised otsused, nagu ka eelpool teoorias osas välja on toodud.

Kuigi allikad kardavad lugudes esineda ja suurem osa energiast läheb sellele, et allikaid rääkimise osas nõusse saada, tõid ajakirjanikud siiski välja, et usaldus allikate ja ajakirjanike vahel on hea. Oluline on saada allikaga kokku ja arutada lugu. See võib aidata kontakti saavutada ja usaldust ehitada. Vahel võib aga juhtuda, et hoopis ajakirjanikul puudub usaldus oma allika vastu. Sellisel juhul, kui allika informatsiooni ja lugu kontrollides tõendeid ei leita, jääb lugu tegemata.

Järgmisena oli bakalaureusetöös vaja mõista, milline on ajakirjanike poolne allikakaitse digiajastul, võttes arvesse eelpool mainitut, ning seda, et auditoorium on ajakirjanduses tänapäeval tugevalt kaasatud. Tähtsaks punktiks oli saada aru, kas tele- ja trükimeedia ajakirjanikud tunnetavad mingisugust muutust üldse allikakaitse osas. Lisaks oli oluline punkt ka millised on suhted ja kaitse vilepuhujate puhul.

Mitmed ajakirjanikud tõid välja, et internet ja sotsiaalmeedia on mõjutanud allikakaitset. Olenevalt olukorrast tahetakse mõnikord avalikkuse ette tulla ka oma nimega, kuid erinevatel kaalutlustel seda siiski lõpuks teha ei saa. Seda allika enda kaitseks. Ajakirjanikud tõid välja, et internetis võib lugu hakata elama hoopis oma elu, isegi kui on näiteks kinni pandud ka artikli enda kommentaarium.

Siinkohal tõid teleajakirjanikud välja, et on oluline välja selgitada, milles seisneb selliste lugude puhul ülekaalukas avalik huvi. Allikakaitse osas on peamine punkt allikale selgitamine, et televisioon ei ole alati õige koht, kuhu probleemidega pöörduda. Rõhutati ka, et kõige suurem kaitse, mida ajakirjanikul on pakkuda, on see, et lugu ei tule.

Iga tundliku ja delikaatse teema puhul tuleb allikaga läbi rääkida ja teha põhjalikku selgitustööd. Segatakse või jäetakse ära ka detaile, et allikas ei oleks loos tuvastatav. Toodi välja ka, et selgitamisel on vaja ka defineerida, mis on anonümiseerimine ja kuidas see käib. Ajakirjanikud tõid aga välja, et absoluutset garantiid, et keegi allikat ära ei tunne, seda ei saa anda, sest inimesed, kes seda lugu teavad, saavad ikka aru.

Siinkohal saab välja tuua, et ka teooriaosas rõhutati, et haavatavatele allikatele tuleb rohkem teha selgitustööd. Saab öelda, et ajakirjanike jutt kattub täpselt eelmainituga. Tõenäoliselt ei oska haavatavad allikad oodata, mida avalikkuse ette astumine kaasa tuua võib, seetõttu on ka selgitustöö väga oluline. Lähtudes teooriaosale ja intervjuude vastustele, saab väita, et see on justkui reegel, mida ajakirjanikud selliste allikatega silmas peavad pidama.

Ajakirjanikud tunnetavad, et allika kaitset mõjutab suuresti see, et kõik jääb internetti. Kui varasemalt piirdus üks lugu ja selles olevad allikad 24 tunnise tsükliga, siis tänapäeval nii ei ole. Nii nagu eelnevalt on välja toodud, peavad ajakirjanikud läbi mõtlema, mida ja kuidas avaldada.

Nii nagu on digiajastu mõjutanud allikate kaitset, on see mõjutanud ka allikate ja ajakirjanike vahelisi suhteid. Ajakirjanikud tõid siinkohal välja, et tihtipeale ajakirjandust imiteeritakse ja see muudab ka allikad natuke rohkem pelglikumaks. Samuti on probleemiks ka see, et auditoorium on ajakirjandusse kaasatud, ning tihtipeale tekib ohvri vastu kiusu kampaania või laim, mida nimetatakse taasohvristamiseks. Siinkohal kordub

jällegi sama. Teema võib hakata elama oma elu, mis on tegelikult väljaspool ajakirjanduse võimu seda kuidagi hallata.

Selle kõigega on seotud ka allika väärkuse kaitse. Ajakirjanikud tõid välja, et selliste lugude puhul tahab allikas tihtilugu ise lugu avalikkuse ette tuua, kuid sellisel juhul on oluline, et ajakirjanik jällegi räägiks allikaga läbi ja selgitaks tagajärgi. Sellise loo tegemine on õigustatud juhul, kui see toob ühiskondlikult hiljem ka kasu. Üks ajakirjanik tõi ka välja, et mõnikord on väärkuse kaitsmine ka see, kui juhid loos ise tähelepanu sellele, et allikal on vigu, sest nii on võimalik ennetada kriitikat, mis võib allikale osaks tulla.

Jällegi saab siinkohal rõhutada, et ajakirjanikud järgivad erinevaid eetilisi printsiipe, kui nad allikatega suhtlevad ja neid kajastavad. Nagu Simm (2023) välja tõi, on printsiipidest võimalik tuletada erinevaid tegutsemispõhimõtteid. Näiteks saab väärkusest tuletada põhimõtte “kohtle inimest lugupidavalt”. Intervjuude vastused kinnitasid, et seda põhimõtet ka ajakirjanikud väärkuse osas järgivad.

Kui eelpool on välja toodud, et kaitsma peab erinevaid haavatava allika gruppe, siis üheks neist on ka vilepuhujad, kes tihtipeale tulevad ajakirjanduse ette mingisuguse olulise informatsiooniga või teatavad rikkumisest. Seega on neid tihtipeale vaja ka tugevamalt kaitsta, kui teisi haavatavaid allikaid, sest neid võib avalikusse sattumine tugevalt mõjutada.

Nende puhul tele- ja kirjutavate ajakirjanike vastused hargnesid. Kirjutavad ajakirjanikud olid positiivsema mõttelaadiga ja arvasid, et vilepuhujaid on võimalik kaitsta ja anonüümseks jätta. Teleajakirjanikud nii positiivsed ei olnud. Nende sõnul on praktikas ikkagi enamus vilepuhujaid siiski välja tulnud, kas siis ise või on nende isik ikka tuvastatud. Viimane variant juba seetõttu, et tavaliselt räägivad nad mingisugustest nii spetsiifilistest rikkumistest, et kahtluseluste ring ise on nii väga väike. Samas nenditi, et kui on vaja aga tõesti neid lõpuni kaitsta, siis seda ka vajadusel teha proovitakse, kasutades vahel ka äärmuslikumaid võtteid.

UNESCO raamatus tõi Rootsi riikliku avalik-õigusliku raadio (SR - Sveriges Radio) uurimisüksuse direktor Fredrik Laurin välja, et allikaid tuleb treenida ajakirjanikega

turvaliselt ühenduse võtmiseks (Posetti, 2017). Selle mõtte käisid ajakirjanikud ka ise välja, et vahel peab kasutama krüpteeritud suhtluskanaleid, mille puhul on ajakirjanikel vaja treenida ka oma allikaid.

Isegi kui teleajakirjanike ja trükimeedia ajakirjanike arvamused lahknesid, leidis teooria siiski kinnitust, et ajakirjanikud kaitsevad vilepuhujaid. Ajakirjanikud üritavad ikkagi oma allikaid kaitsta. Vaatamata ka sellele, kas need allikad identifitseeritakse või ei. Siiski on neil allika enda soovil kohustus nende identiteeti salajas hoida, lähtudes allikakaitse põhimõtetest.

4.2.3. Ajakirjanike arvamused ja tunnetused

Lisaks üritati veel veidi tausta avada mõnede lisaküsimustega. Esiteks oli soov teada saada, kuidas erineb intervjuueeritud ajakirjanike enda arvates haavatavate allikate käsitus teles ja kirjutavas ajakirjanduses. Saab välja tuua, et mingil määral need arvamused lahknesid. Näiteks tõi üks kirjutav ajakirjanik välja, et teles mõjub anonüümne allikas isegi usutavamalt, kui kirjutavas meedias, sest neil on justkui olemas inimene, keda on võimalik nii-öelda näha. Teised arvasid aga, et teleajakirjanduses ei ole haavatavaid allikaid nii raske kajastada. Teleajakirjanikud ise pidasid haavatavate allikate kajastamist siiski raskemaks, just sel põhjusel, et seal on vaja näidata pilti ja heli. Toodi välja, et seetõttu on vaja allikatega tihti läbi arutada, milleks nad valmis peavad olema. Teles peab inimene tulema aga kaamera ette, mis võib siiski saatuslikuks saada, sest siiski võivad mõned detailid või liigutused äratundmist põhjustada.

Lisaküsimustega tahtsin teada saada ka, kas ajakirjanikel on eraldi mingeid kriteeriume haavatava allikaga suhtlemiseks või kas nad tunnetavad mingeid väljakutseid allika kaitse osas. Nagu korduvalt on juba mainitud tuleb iga lugu eraldi läbi mõelda ja vaadata. Toodi välja ka, et allikaga suhtlemisel peavad olema ajakirjanikud ausad ja läbipaistvad, allikale ei tohi teha halba. Lugusid tuleb teha nii, et ajakirjanik kaitseb neid osapooli ja neid allikaid, kes vajavad kaitset.

Üks kirjutav ajakirjanik tõi siinkohal välja, et üheks väljakutseks allika kaitsmise osas on juriidiline pool, sest ajakirjanik võib sattuda olukorda, kus ta peab oma allikat ja ka võib-olla ennast kaitsma juriidiliste tagajärgede eest. Teleajakirjanikud siinkohal eraldi

kriteeriume välja ei toonud, aga Kärmas nentis, et ajakirjanikud saavad töötada ainult tõendite ja tunnistajatega. Kui need puuduvad, siis lugu ei ole.

Viimase lisaküsimusena oli soov mõista, kas intervjueeritavad tunnevad, et ajakirjanduses kasutatakse liiga palju anonüümseid allikaid. Nii tele- kui ka trükimeedia ajakirjanikud tõid ühtemoodi välja, et nende hinnangul kasutatakse tänapäeval väga palju anonüümseid allikaid. Ühtepidi on see mugav, kuid nii nagu eelpool ka korra mainiti, on raske eristada, kas tegemist on tõese looga või mitte.

Viimaseks punktiks on aga peamine küsimus kas tänapäeval on ajakirjanikul oma allikat lõpuni kaitsta nii, et tema identiteet välja ei tuleks. Uurimisest selgus, et olulise aspektina saab välja tuua, et nii tele- kui ka kirjutavad ajakirjanikud tõid välja, et allikate identiteeti on võimalik saladuses hoida, kuid see oleneb suuresti sellest, kelle ees kaitsta. Oli ainult üks ajakirjanik, kes arvas, et allikat on võimalik kaitsta ka nii, et tema lähedased aru ei saaks. Ajakirjanikud võivad küll omalt poolt anda kõik, aga on detaile ja eripärasid, mille järgi võidakse inimene ikkagi ära tunda ja kahjuks on see paratamatu.

Pean oluliseks ka välja tuua, et üks kirjutav ajakirjanik tõi oma vastuses välja, et anonüümse allika kaitsmine on tõesti keeruline ja mõnikord on oma nimega olemine just suurem kaitse, sest sellisel juhul teavad kõik, kes allikas on. Tasakaalu leidmine on raske, sest kui inimene muutub liiga anonüümseks, siis puudub usutavus. Kui aga teha allikas veidi usutavamaks, muutub ta kohe oma lähiringkonnale siiski äratuntavaks. Isegi anonüümsus ei ole tingimata anonüümsus

Samuti tahan välja tuua, et kui vastustes ja teooriaosas oli kattuvaid printsiipe, tuli vastustes välja ka palju uut ja sellist, mida teooriaosas ei mainitud või millele rõhku ei pandud. Ometi oli oluliseks lähtepunktiks, mis pidevalt ilmnes, et ajakirjanikud peavad oma allikatele pidevalt selgitustööd tegema. See on vajalik, et allikas saaks selle kaitse ja oskaks hinnata tagajärgi, mida avalikkuse ees esinemine kaasa võib tuua. Olenemata sellest, kas ta teeb seda anonüümselt või oma nime ja näoga.

Uurimisest selgus, et tegelikult ei erine allikakaitse ja haavatavate allikatega suhtlus trüki-ja telemeedia ajakirjanike käsitluses väga palju. Küll aga on erinevad aspektid ja arvamused, mis omavahel eristusid. Põhilised punktid on ajakirjanikel aga sama. Ühtselt

tõid kõik ajakirjanikud paljudes käsitletud punktides välja, et oluline on oma allikaga suhelda, teha selgitustööd ja läbi arutleda erinevad aspektid, enne kui lugu tegema hakatakse.

Oluline on ka välja tuua, et haavatava allika printsiip jääb laias laastus ajakirjanikel samaks, olenemata, kas tegemist on trükiajakirjandusega või teleajakirjandusega. Ajakirjanikud peavad enamjaolt haavatavateks ikkagi samu allika gruppe. Üheselt tõid nad ka välja, et tänapäeval ei ole võimalik oma anonüümset haavatavat allikat lõpuni kaitsta. Probleemiks on siinkohal tõsiasi, et esiteks tunnevad lähedased ikkagi mingi detaili abil inimese ära. Teisalt on suureks ohu riskiks auditooriumi kaasatus ja kommentaariumid, kus võidakse hakata allikaid identifitseerima ja tõenäoliselt tuleb mingil hetkel allika nimi ka avalikuks.

KOKKUVÕTE

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli uurida, kuidas on muutunud digiajastul allikakaitse ja teavitustegevuse dünaamika teleajakirjanduses ja trükiajakirjanduses võrreldes ajaga kui interneti osakaal ei olnud nii suur ja kuidas säilitada haavatava allika väärikus ning anonüümsus. Sellest tulenevalt on bakalaureusetöö eesmärgiks selgitada välja, kuidas kaitsevad ajakirjanikud “haavatavatesse” gruppidesse kuuluvaid allikaid ja kas praeguses digitaliseerunud maailmas, kus kogu informatsioon inimeste kohta on kergesti leitav, on ajakirjanikul üldse võimalust oma allikaid lõpuni kaitsta.

Bakalaureusetöös kasutati andmekogumismeetodiks poolstruktureeritud süvaintervjuusid, mis viidi läbi viie Eesti tele- ja kirjutava meedia ajakirjanikuga, kes pidevalt oma töös puutuvad kokku haavatavate allikatega.

Intervjuude tulemuste uurimise käigus selgus, et nii teleajakirjanduse kui trükiajakirjanduse meetodid ja printsiibid ei erine üksteisest väga suurelt. Ka haavatavus kui kvaliteet jääb võrdlemisi samaks. Uurimistöös selgus aga, et haavatavate allikate kajastamisel on tele- ja trükimeedias erinevad aspektid ja põhimõtted. Seega üheselt haavatavuse printsiipe vaadata ei saa, vaid enamasti tuleb ajakirjanikel vaadelda iga lugu ja allikat eraldi, ning anda eraldi oma toimetuse kohane hinnang. Allikatele on vaja ka varasemaga võrreldes palju rohkem teha selgitustööd meediasse sattumise tagajärgede kohta. Samuti leiti, et internet ja sotsiaalmeedia on märgatavalt mõjutanud allikate suhteid ajakirjanikega ja allikakaitset. Saab järeldada, et see, kuidas haavatavaid allikaid kaitstakse ja kuidas nende kaitse suhtutakse on erinev võrreldes ajaga, kui interneti osakaal ja auditooriumi kaasatus nii suur ei olnud.

Teemat uurides jõuti lõpuks teadmiseni, et haavatava allikat ei ole tänapäeval võimalik lõpuni kaitsta, sest iga loo puhul saab lähiringkond enamasti ikkagi aru, kellega on tegemist. Intervjuude vastustest saab järeldada, et allikate identiteeti on võimalik saladuses hoida, kuid see oleneb suuresti sellest, kelle ees.

Ma tänan bakalaureusetöö juhendajat Andres Kõnnot ja uurimuses osalenud tele- ja trükimeedia ajakirjanikke, kes olid nõus uurimuses osalema ning jagama oma arvamusi ja praktikaid haavatavate allikate kaitse ning suhtlemise osas.

VIITED

- Ajakirjandus*. (20. detsember 2023. a.). Kasutamise kuupäev: 20. aprill 2024. a., allikas Andmekaitse Inspeksioon:
<https://www.aki.ee/isikuandmed/kkk/ajakirjandus#ajakirjanudus-1>
- Ajakirjanduseetika koodeks | infomaterjalid | ERR*. (7. Oktoober 2019. a.). Kasutamise kuupäev: 4. Mai 2024. a., allikas info | ERR:
<https://info.err.ee/982636/ajakirjanduseetika-koodeks>
- Azanda, I., Bjerregård, M. B., Estam, J., Jaunalksne, I., & Putnik, A.-I. (kuupäev puudub). *Ajakirjaniku õigustest ja kohustustest*. The Media Centre of the Stockholm School of Economics (Riga). Allikas:
https://www.sseriga.edu/sites/default/files/inline-files/estonian_legal_guide_for_journalists_estonian.pdf
- Eetikakoodeks*. (kuupäev puudub). Kasutamise kuupäev: 19. aprill 2024. a., allikas Eesti Meediaettevõtete Liit: <https://meedialiit.ee/eetikakoodeks/>
- Forsberg, A. (3. oktoober 2019. a.). Violated or Comforted - and Then Abandoned: Ethical Dimensionsof Relationships Between Journalists and Vulnerable News Sources. *Journal of Media Ethics*, 34(4), 193-204. doi:<https://doi.org/10.1080/23736992.2019.1673756>
- Harro, H. (1996). *Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole: võrdlev ülevaade erinevate maade ajakirjandustavadest*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hennoste, T. (2001). *Uudise käsiraamat : kuidas otsida, kirjutada, toimetada ja serveerida ajaleheuudist*. Tartu, Tartumaa: Tartu Ülikooli Kirjastus. Tsiteeritud 31. jaanuar 2024. a.
- Himma-Kadakas, M., & Tenor, C. (6. oktoober 2022. a.). Children and adolescents as news sources: research brief on voice and agency of minors in Swedish and Estonian journalistic regulative documents. *Journal of Children and Media*, 17(1), 87-96. doi:<https://doi.org/10.1080/17482798.2022.2127818>

Isikuandmete kaitse seadus. (kuupäev puudub). Kasutamise kuupäev: 20. aprill 2024. a., allikas Riigi Teataja: <https://www.riigiteataja.ee/akt/748829>

Kask, K. (2005). Ajakirjanik ja infoallikas. rmt: K. Kask, *Meediaõpetus: õpik gümnaasiumile* (lk 31). Avita.

Komisjon, E. (2023). *How to protect journalists and other media actors? Extended*. Allikas:

<https://rm.coe.int/prems-102223-gbr-2018-how-to-protect-journalists-part-ii-16x24-web/1680acae91>

Koppel, K. (2009). Kuidas meediaga edukalt suhelda. *Sotsiaaltöö*, 1, 53-55. Allikas: <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:45139>

Mikli, S. (2010). Kes või mis on allikas ja miks me teda kaitseme? *Õiguskeel*, 4, lk 1-6.

Posetti, J. (2017). *Protecting journalism sources in the digital age*. UNESCO Publishing. Allikas:

https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000248054&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_55ed2ed4-6c85-496b-afa3-4554f5571880%3F_%3D248054eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/p

Pressinõukogu. (kuupäev puudub). Kasutamise kuupäev: 19. aprill 2024. a., allikas Eesti Meediaettevõtete Liit: <https://meedialiit.ee/pressinoukogu/>

Puhm, A.-S. (2021). *Nõrgema osapoole kaitsmise põhimõte Eesti ajakirjanike seas*. Tartu Ülikool. DSpace. Allikas: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/b534b34a-bba7-4e62-a906-36402de6b57d/content>

Richards, I. (2009). Managing the margins: how journalism reports the vulnerable. *Asia Pacific Media Educator*, 19, 14-19. Allikas: <https://ro.uow.edu.au/apme/vol1/iss19/3/>

Rikkumisest teavitaja kaitse seadus. (kuupäev puudub). Kasutamise kuupäev: 20. aprill 2024. a., allikas Avalaht – EIS: <https://eelroud.valitsus.ee/main#qysyzHO3>

Simm, K. (2023). *Praktilise eetika käsiraamat*. TÜ Kirjastus. Allikas: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/7d7d7a0b-e3f0-4fa8-953f-5d2b0fe0fc91/content>

UNCG. (2016). *Ethical Guidelines for Journalists*. Afghanistan. Allikas: https://www.unicef.org/afghanistan/media/2136/file/afg-publication_UN%20Ethical%20Guidelines%20for%20Journalists%20%20English.pdf%20.pdf

Tartu Ülikool. (2014). *Intervjuu – Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas*. Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kasutamise kuupäev: 5. mai 2024. a., allikas: <https://samm.ut.ee/intervjuu/>

LISA 1. Bakalaureusetöö küsimustik

Sissejuhatus:

1. Kuidas mõistetakse või mõtestatakse ajakirjanduses sellist sõna nagu “haavatavus”? Kuidas Teie ise seda mõistate?
2. Millest tavaliselt (ajakirjanduses) räägitakse, kui tegemist on sõnadega “haavatav allikas”?
 - a. (Täpsem. mida tavaliselt siis kajastatakse?)
3. Kui kaua olete Teie just haavatavate allikatega tegelenud? On see suhtlus Teie meelest kuidagi nende aastate jooksul muutunud või pigem on sama?

I teemaplokk - Allikaga suhtlemine:

4. Milline on Teie meetod allikaga suhtlemiseks, kasutate te sama meetodit ka ühenduse võtmisel?
 - a. Kas ja kuidas see varieerub, kui tegemist on haavatavasse gruppi kuuluva allikaga?
5. On Teil mingeid kindlaid suhtluskanaleid või platvorme, mida kasutate just selleks, et haavatavate allikatega suhtlemisel? On selleks mõni turvatud kanal?
 - a. (Näide uurimistööst, kus allikaid õpetati välja kuidas kasutada turvameetmeid, nad teevad näiteks vea kui kasutavad oma telefoni, meili jne.)
6. Milliseid anonüümseid suhtluskanaleid ja turvalisi platvorme Teie kasutate?
 - a. (PGP, mis kaitseb e-maili kirju)
7. Kuidas mõjutab auditooriumi kaasatus ja interneti kasutamine seda, milline on haavatavate allikate käsitus ja nende kuvandi kujutamine uudistes?
8. Kui suur on praegusel ajal allika usaldus ajakirjanike vastu? Tunneb ta end avatult või tuleb ikkagi natuke n-ö kaasa aidata ja usaldust tekitada?
9. Milline on aga ajakirjaniku usaldus allika vastu? On vahel ka selliseid hetki, kus hoopis ajakirjanikul puudub usaldus oma allika vastu?
 - a. Näiteks intervjuud tehes?

III teemaplokk - Allikakaitse digiajastul:

10. Kas internet ja sotsiaalmeedia on muutnud allikakaitse dünaamikat? Kuidas allikaid kaitstakse ja kuidas kaitsetesse suhtutakse?
 - a. (Endale - Anonüümseks jääda on raske, sest kõigest jääb maha märk.)
11. Kuidas on digitehnoloogia edusammud mõjutanud aga ajakirjanike ja haavatavate allikate vahelisi suhteid?
12. Kuidas see võrreldes varasema ajaga on muutunud? Enne kui kõik muutus interneti põhiseks, kuidas siis selliseid allikaid leiti ja kuidas nendega suheldi?
13. Kuidas on Teie arvate võimalik kaitsta allika väärikust? Palju on näiteid, kus kasutatakse ära allikaid, kes võib-olla ei ole alati adekvaatsed või ei mõista tagajärgi, mis avalikkusesse saatumine kaasa võib tuua.
14. Kas ja kuidas on võimalik kaitsta aga vilepuhujaid?

IV teemaplokk - Lisaküsimused:

15. Kas ja kuidas täpsemalt erineb teleajakirjanike töö haavatavate allikatega võrreldes Teie kolleegide omadest raadios või kirjutavas meedias?
16. Kas ja millised on üldse peamised väljakutsed või kriteeriumid allikakaitse osas?
17. Kas Teie arvates kasutatakse ajakirjanduses hetkel anonüümseid allikaid liiga palju ja kas see võib mõjutada ka lugejate usaldust ajakirjanduse vastu?

Põhiküsimus:

18. Praegu digiajastul, kus kõik informatsioon on kättesaadav ja inimeste elu on järjest rohkem avalik, kas ajakirjanikul on üldse võimalik lõpuni oma allikat kaitsta/varjata?

LISA 2. E-kiri intervjuueeritavatele

Lugupeetud

Minu nimi on Anita Känd ja olen Tallinna Ülikooli kolmanda kursuse ajakirjandustudeng. Kirjutan hetkel oma bakalaureusetööd “Muutused ajakirjanduses haavatavate allikatega suhtlemisel järjest enam digitaliseeruvus maailmas”.

Minu bakalaureusetöö eesmärgiks on selgitada välja, kuidas on muutunud varasemaga võrreldes allikakaitse ja teavitustegevuse dünaamika võrreldes ajaga kui interneti osakaal ei olnud nii suur ja kuidas säilitada haavatava allika väärikus ja anonüümsus. Täpsemalt on soov teada saada, kuidas kaitsevad ajakirjanikud haavatavatesse gruppidesse kuuluvaid allikaid ja kas praeguses digitaliseerunud maailmas, kus kogu informatsioon inimeste kohta on kergesti leitav, on ajakirjanikul üldse võimalust oma allikaid lõpuni kaitsta.

Pöördun Teie poole küsimusega, kas Te oleksite nõus vastama minu küsimustele seoses Bakalaureusetöö teemaga? Intervjuu koosneb küsimustest näiteks ajakirjaniku meetodist haavatava allikaga suhtlemisel ja usalduse tekitamisel, samuti esinevad ka küsimused allika kaitsmise kohta ja digitaliseeruva maailma mõjude kohta allikaga suhtlemisel. Intervjuu võtaks aega orienteeruvalt tund aega, aga see võib sõltuvalt asjaoludest ka varieeruda. Kui olete nõus intervjuus osalema, saame Teile sobivas keskkonnas ja ajas kokku leppida.

Lugupidamisega ja Teie vastust ootama jäädes,
Anita Känd